

ЛИЗИНГ ЕЛ ЭКОНОМИКАСЫНДАҒЫ ЖАҢА ҚАРЖЫ ҚҰРАЛЫ ДЕУГЕ КЕЛМЕЙДІ. БІРАҚ ХАЛЫҚ ЕНДІ-ЕНДІ ҒАНА ОНЫҢ НАҚТЫ ҚАЛАЙ ЖҰМЫС ІСТЕЙТІНІНЕН, БАСҚА ҚҰРАЛДАРДАН АЙЫРМАШЫЛЫҒЫ НЕДЕ ЕКЕНІНЕН ХАБАРДАР БОЛА БАСТАДЫ. ҚАЗІР ЛИЗИНГ ӨНДІРІС, КӨЛІК, ЛОГИСТИКА, ҚҰРЫЛЫС ПЕН ӨНЕРКӘСІПТЕГІ БАСТЫ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТЕТІКТІҢ БІРІНЕ АЙНАЛЫП КЕЛЕДІ. СОҒАН ҚАРАМАСТАН, НАРЫҚТЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ МЕН ДАМУ ҚАРҚЫНЫ БҰЛ САЛАНЫҢ ӘЛЕУЕТІ ӘЛІ ТОЛЫҚ АШЫЛМАҒАНЫН КӨРСЕТЕДІ.

ЛИЗИНГ НАРЫҒЫ: МҮМКІНДІК ПЕН МӘСЕЛЕ

Бөліп төлеу, кредит сияқты өнімдер секілді емес, лизинг туралы көп есті бермейміз, дегенмен сарапшылар оның артықшылығы көп екенін айтады. Сондай-ақ бұл тетік жалпы экономиканың өсіміне серпін беретін құралға да

айнала алады. Бірақ ол үшін бірнеше маңызды мәселені ескеру қажет.

Жалғасы 2-бетте

ТЫНЫМБАЙ НҰРМАҒАМБЕТОВТИҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ОҚЫҒАН АДАМНЫҢ КӨЗ АЛДЫНА ҚАЙМАҒЫ БҰЗЫЛМАҒАН ҚАЗАҚ АУЫЛЫ, ҚАРАПАЙЫМ АДАМДАР КЕЛІП, ҚҰРЫС-ТЫРЫСЫ ЖАЗЫЛЫП ҚАЛАРЫ ХАҚ, ӨР КЕЙІПКЕРІ ЖАДЫҢДА ЖАТТАЛЫП ҚАЛАТЫН КЛАССИК ЖАЗУШЫМЕН КҮТПЕГЕН ЖЕРДЕ ЖОЛЫҒЫП, ӨНГІМЕЛЕСІП ҚАЛДЫҚ. СЫРТ КӨЗГЕ СУЫҚТАУ КӨРІНЕТІН ҚАЛАМҒЕР ӨЗІНІҢ КЕЙІПКЕРЛЕРІ СЕКІЛДІ АҒЕДЕН. АҚ КӨНІЛ АДАМ ЕКЕН. СҰХБАТҚА ДА КЕЛІСЕ КЕТТІ. КӨП ӨНГІМЕНІНІ ІШІНЕН СЫҒЫМДАП ҰСЫНҒАНЫМЫЗ ОСЫ БОЛДЫ.

КІТАПХАНАСЫ ЖОҚ АУЫЛДАН ШЫҚҚАН ЖАЗУШЫ

ЖАЗУШЫ БОЛУДЫ АРМАНДАҒАН ЕМЕСПІН

– Аға, әңгімемізді балалық шақ, өскен ортаңыздан бастасак, Әдебиетке қалай келдіңіз?

– Мен шағын ауылда өстім. Әке-шешеміз сауатсыз адамдар болды. Бірақ бала тәрбиесіне қатты мән берді. Мен тіпті діндар отбасында өстім деп айта аламын. Дінге деген құрмет бөлек еді. Мұндай үйлерде әдетте тәртіп қатты, шектеу көбірек болады. Бұл да менің қалыптасуыма зор әсер етті.

Он жасыма дейін Созақ ауданы мен Жаңақорған ауданының шектескен жерінде тұрдық. Таулы жер еді. Кейін егіс егуге, электр жарығын тартуға қиын деп ауылдың бір бөлігін Сыр бойына, дария жағасына көшірді. Әкем дихан болғандықтан біз де көштік. Тауда мал бақтық, мұнда егін ектік. Бала болсам да, сол екі кәсіптің бір жағында мен де жүрдім. Кейін жазушы болғанымда оның пайдасы тигенін енді аңғарып жүрмін.

Жазушы болғанда демекші, осыдан біраз жыл бұрын Нобель сыйлығын алған африкалық қаламгер: «Кітапханасы жоқ үйден жазушы шықпайды» деді. Ал біздің үйде кітапхана жоғы өз алдына, ауылда да кітапхана болған жоқ. Сон-

дықтан мен кітапханасы жоқ ауылдан шыққан жазушымын. Қолыма түскен дүниені оқыдым. Мысалы, 3-класста «Мың бір түнді» оқыдым. Газеттерді оқимын.

Бірақ жазушы болуды армандадым деп айта алмаймын. Мектепте жүргенде ондай ой мүлде басыма кірген емес. Кейбіреулер жазушы болуыма ұлы адамдардың шығармалары әсер етті деп жатады ғой. Маған Әкім, Қалихан, Әбіш, Дүкенбайлардың лиризмге толы, ауыл өмірін бейнелеген алғашқы әңгімелері қозғау салды. Соларға қарап қатты қызықтымын. Газеттен оқимын, кейбір үйлерде жартысы отқа тамызық болып кеткен журнал, кітаптарды алып оқимын. Мысалы, Зейнолла Кабдоловтың «Жалын» романын мен солай, журналдың жартысынан оқыдым. Көркемдіктің ісі мұрныма келді.

Енді мен де бірдеңе шимайлай бастадым. Оңаша ауылда бала түтілі үлкендерге де жұмыс табыла бермейді. Сондықтан мектеп бітірген соң, оқып, жазуға ұмтылдым. 1964 жылғы қаңтар айында аудандық газетке «Келін» деген әңгімесімді жібердім. Бір бетке жариялады. Өзі төрт-ақ беттік газет қой, соның бір бетін менің әңгімем алып тұр. Қатты қуандым.

Жалғасы 5-бетте

АҚТӨБЕНІҢ БЕС АУЫЛЫНА ГАЗ ТАРТЫЛДЫ

«ГАЗ ҚАШАН КЕЛЕР ЕКЕН?» БҰЛ – АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ШАЛҒАЙ АУЫЛДАРДЫҢ ТҰРҒЫНДАРЫ АТҚАРУШЫ БИЛІККЕ ЖЫЛДАР БОЙЫ ҚОЙЫП КЕЛЕ ЖАТҚАН САУАЛ. АУЫЛ ТҰРҒЫНДАРЫ ӘКІМДЕР ЕСЕП БЕРЕТІН ЖИЫҢДАРДА КӨБІНЕ ГАЗДЫҢ ЖАЙЫН СҰРАЙДЫ. ҚЫС ТҮСЕ КӨМІР ҚАМДАП, АҒАШ ЖАРЫП, ОТЫН ӨЗІРЛЕУГЕ МӘЖБҮР БОЛАТЫН АУЫЛ ХАЛҚЫ ҮШІН ТАБИҒИ ГАЗ – КОММУНАЛДЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ БІР ТҮРІ ҒАНА ЕМЕС, КҮН САЙЫНҒЫ АУЫР БЕЙНЕТІН ЖЕҢІЛДЕТЕТІН ІГІЛІК.

Ақтөбеден 400 шақырым жердегі Ақтасты ауылы Әйтеке би ауданына қарайды. Ақтастыға быыл 26 маусым күні газ барды. Алты баланың әкесі Қуат Салов газ құбырын тартып, көгілдір отынның игілігін елден бұрын көрген тұрғын.

– Газ келеді деген хабарды есті сала ерте қамдандым. Өйткені жасы 80-ге келген кәрі шешем, ара-тұра ауылға қыдырып келетін кішкентай жандерім бар. Газ жоқ кезде солар тоңады-ау деп уайымдайтынмын. Көмір

жағудың қандай бейнет екенін білетін боларсыздар. Ала жаздай малдың тезегін жинаймыз, жыл сайын кемінде бес тонна көмір түсіреміз. Оған 200 мыңдай қаржы жұмсаймыз. Аязды күні үйге шелектеп көмір таситынымыз өз алдына бұрқыратып күл шығарамыз. Пешке отын салумен бәрі бітсе, қане? Түнде от сөніп қалып, таңға дейін үй салқындап кететін. Қазір соның бәрі көрген түстей, – дейді Қуат Салов.

6»

БҮТІНГІ ОТБАСЫНЫҢ БЕЙНЕСІ? ҚАНДАЙ?

ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНДА ОТБАСЫ ИНСТИТУТЫ – САН ҒАСЫРДЫҢ ҰЛТТЫҚ ДІНГЕГІН САҚТАЙ ОТЫРЫП, ЖАҒАҢДАНУ МЕН УРБАНИЗАЦИЯНЫҢ ДҮЛЕЙ ТӨЛҚЫНЫНДА ТЕРЕҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯНЫ БАСТАН КЕШІП ЖАТҚАН КҮРДЕЛІ ӘЛЕМ. ҚАЗІРГІ ЗАМАННЫҢ ШАҢЫРАҒЫ ТЕК ЗАҢ ЖҮЗІНДЕГІ НЕКЕГЕ БАЙЛАҢҒАН ДӘСТҮРЛІ ОДАҚ ҚАНА ЕМЕС, ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ ЕРКІНДІГІ МЕН ИНДИВИДУАЛИЗМГЕ ҰМТЫЛЫСЫН АЙҚЫНДАЙТЫН САН ҚЫРЛЫ СИПАТҚА ИЕ. КӨЗ АЛДЫМЫЗДА ҮЛКЕН ӘУЛЕТТЕРДІҢ ОРНЫН ОҚШАУЛАНҒАН ШАҒЫН ОТБАСЫЛАР БАСЫП, БАЛА ТӘРБИЕСІ МЕН ҮЙ ШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢ ЗАМАНАУИ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ТҮРЛЕРІНЕ АУЫСУЫ СИЯҚТЫ МҮЛДЕМ ЖАҢА ТҰРМЫСТЫҚ ҚАТЫНАСТАР ҮЛГІСІ ҚАЛЫПТАСЫП ҮЛГЕРДІ.

4»

ҮЗДІК СЕГІЗДІК: ЧЕМПИОНДЫҚҚА

КІМ? ЖАҚЫН?

2026 ЖЫЛҒЫ ӘЛЕМ ЧЕМПИОНАТЫНЫҢ 1/16 ФИНАЛЫ АЯҚТАЛДЫ. БІР ҚАРАҒАНДА, ШИРЕК ФИНАЛҒА ӨТКЕН СЕГІЗ ҰЖЫМНЫҢ ҚАТАРЫНАН ФРАНЦИЯ, ИСПАНИЯ, АРГЕНТИНА, АНГЛИЯ, БЕЛЬГИЯ СЕКІЛДІ ФУТБОЛ АЛПАУЫТЫН КӨРЕМІЗ. СОНДЫҚТАН БҰЛ НӘТИЖЕНІ ЗАҢДЫЛЫҚ ДЕП ҚАБЫЛДАУҒА БОЛАДЫ. АЛАЙДА ТУРНИРДІҢ ІШКІ МАЗМҰНЫНА ҮНІЛСЕК, ӘЛЕМ ФУТБОЛЫНДАҒЫ КҮШТЕР АРАҚАТЫНАСЫ АЙТАРЛЫҚТАЙ ӨЗГЕРІП КЕЛЕ ЖАТҚАНЫ АНЫҚ БАЙҚАЛАДЫ.

8»

ЛИЗИНГ НАРЫҒЫ: МҮМКІНДІК пен МӘСЕЛЕ

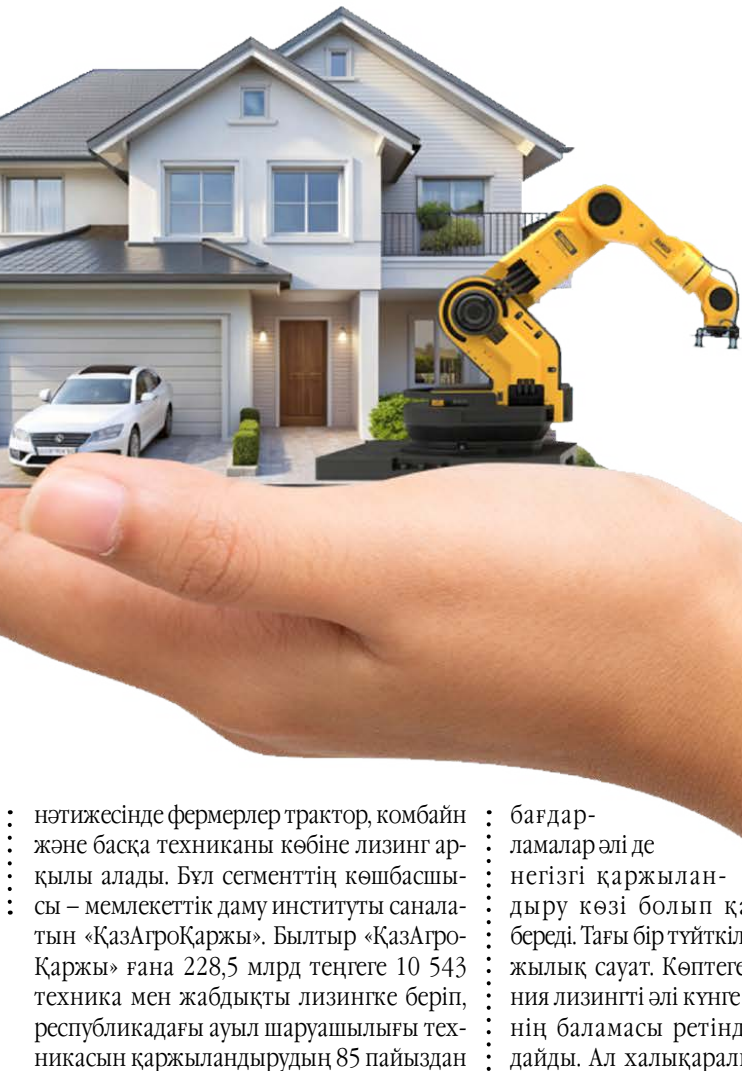
Ділда УӘЛИБЕК

Басы 1-бетте

БАСТЫ ҮЛЕС – МЕМЛЕКЕТТЕ

Ресми мәліметтерге сүйенсек, 2024 жылы еліміздегі лизинг портфелі 2,5 трлн теңгеге жетіп, бір жылда 712 млрд теңгеге немесе шамамен 39 пайызға өскен. Ал 2025 жылы лизинг нарығының көлемі алғаш рет 3,4 трлн теңгеден асып, рекорд көрсеткіш тіркеліпті. Бұл кәсіпкерлердің өндірісті кеңейтіп, қажет құралдарын жаңарту үшін лизингке көбірек жүгіне бастағанын аңғартады. Кейінгі бірнеше жылда ел экономикасы жоғары пайыздық мөлшерлемелер, валюта бағамының құбылуы және инвестициялық белсенділіктің баяулауымен бетпе-бет келді. Осындай жағдайда лизинг бизнестің капитал салымын кейінге қалдырмай кәдеге жаратуына мүмкіндік беретін маңызды қаржы құралына айналып келеді.

Алайда нарықтың қарқынды түрде өсіп келе жатқанына қарап теңгерімді дамып келе жатыр деген сөз емес. Қазақстандағы лизинг нарығының басым бөлігі әлі де мемлекет қолдайтын бағдарламаларға тәуелді. Сарапшылардың бағалауын-

нәтижесінде фермерлер трактор, комбайн және басқа техниканы көбіне лизинг арқылы алады. Бұл сегменттің көшбасшысы – мемлекеттік даму институты саналатын «ҚазАгроҚаржы». Былтыр «ҚазАгроҚаржы» ғана 228,5 млрд теңгеге 10 543 техника мен жабдықты лизингке беріп, республикадағы ауыл шаруашылығы техникасын қаржыландырудың 85 пайыздан астамын қамтамасыз еткен. Биыл бұл көрсеткіш одан әрі өсіп, компания 268,9 млрд теңгеге 10 мыңнан астам ауыл шаруашылығы техникасын қаржыландырды. Мұндай көрсеткіштер лизингтің агро-өнеркәсіп кешенін жаңғыртудың негізгі құралына айналғанын дәлелдейді.

Бірақ дәл осы жағдай нарықтың басты ерекшелігін де көрсетеді. Қазақстандағы лизингтің негізгі драйвері – мемлекет. Ал жеке сектордың үлесі салыстырмалы түрде төмен. Банкітердің еншілес лизингтік компаниялары мен тәуелсіз ойыншылар болғанымен, олардың нарықтағы салмағы мемлекеттік институттармен салыстырғанда әлдеқайда аз. Ал бұл лизинг құралдарының қолжетімділігіне тікелей әсер етеді.

НАРЫҚ ҚАЙТСЕ ДАМИДЫ?

Біріншіден, ұзақмерзімді әрі арзан қаржы ресурстарының тапшылығы жеке лизинг компанияларының мүмкіндігін шектейді. Екіншіден, шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің басым бөлігі лизингтің әлеуетін толық пайдалана алмай отыр. Үшіншіден, көптеген компания үшін банктік несие мен мемлекеттік

бағдарламалар әлі де негізгі қаржыландыру көзі болып қала береді. Тағы бір түйткіл – қаржылық сауат. Көптеген компания лизингті әлі күнге дейін несиенің баламасы ретінде ғана қабылдайды. Ал халықаралық тәжірибеде ол активтерді басқарудың икемді құралы саналады. Компаниялар техниканы пайдалану мерзімі аяқталғаннан кейін жаңасына ауыстырып, өндірісті тұрақты түрде жаңартып отырады.

Әлемдік тәжірибеде лизинг өндірісті жаңғыртудың ең тиімді тетіктерінің бірі саналады. Кәсіпорындар қымбат жабдықты бірден сатып алмай-ақ, өндірісті тоқтатпай жаңарта алады. Бұл айналым қаражатын сақтап қана қоймай, жаңа технологияларды тез енгізуге мүмкіндік береді. Еуропа елдерінде кәсіпорындардың негізгі капиталға салатын инвестициясының 20-30 пайызы лизинг арқылы қаржыландырылады. АҚШ-та бұл көрсеткіш одан да жоғары.

Сондықтан сарапшылар лизинг нарығының келесі кезеңдегі басты міндеті көлемді ұлғайту емес, оның сапасын өзгерту деп есептейді. Ол үшін жеке лизингтік компаниялардың үлесін арттыру, қаржыландыру көздерін әртараптандыру, заңнамалық ынталандыру тетіктерін күшейту және лизингті экономиканың жаңа секторларына кеңінен енгізу қажет. Сонда ғана бұл құрал ауыл шаруашылығын қаржыландыратын механизмнен ұлттық экономиканың инвестициялық драйверіне айнала алады.

• ПІКІР

Дархан АБДЫҚАЛЫҚ,
«НұрЛизинг» АҚ Бас директоры,
KazLeasing лизингтік компаниялар
қауымдастығы президентінің төрағасы:

КӘСІПКЕРЛЕР ӘЛІ ДЕ БИЗНЕСТІ ҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫҢ ЖАЛҒЫЗ ЖОЛЫ ЕСИЕ ДЕП ЕСЕПТЕЙДІ

– Лизинг – кәсіпкерлерге қажетті жабдықты, арнайы техниканы немесе көлікті бірден көп қаржы жұмсамай-ақ пайдалануға мүмкіндік беретін заманауи қаржыландыру тәсілі. Яғни, лизинг компаниясы мүлікті сатып алып, кәсіпкерге ұзақ мерзімге пайдалануға береді, ал мерзім аяқталғанда, оны сатып алу құқығы беріледі. Лизингтің банк несиесінен басты айырмашылығы – қаржыландырылатын мүліктің өзі кепіл ретінде қарастырылады. Осы ерекшеліктің арқасында, әсіресе шағын және орта бизнес қажет қаражатты жеңіл әрі жылдам ала алады. Ал бөліп төлеумен салыстырсақ, лизинг анағұрлым икемді және кәсіби қаржыландыру құралы саналады. Ол бизнестің маусымдық ерекшеліктеріне қарай төлем кестесін бейімдеуге мүмкіндік береді, заңды тұлғаларға бірқатар салық жеңілдіктерін ұсынып, қымбат техника мен жабдыктарды ұзақ мерзімге алуға мүмкіндік береді. Осындай артықшылықтары бола тұра, лизинг бізде әлі кеңінен қолданылмайды. Оның басты себебінің бірі – кәсіпкерлер арасында бұл қаржыландыру құралы туралы ақпарат аз. Кәсіпкерлердің көбі әлі күнге дейін бизнесті қаржыландырудың негізгі әрі жалғыз жолы несие деп есептейді.

Сонымен қатар лизинг компанияларының ұзақ мерзімге қаржыландыру көздеріне қол жеткізу мүмкіндігінің шектеулі болуы, заңнамадағы кейбір кедергілердің сақталуы, сондай-ақ лизинг құралы кеңінен насихатталмай жатқаны да нарықтың дамуын тежеп отыр. Осыған байланысты қауымдастық жұмысы аясында лизингтің артықшылықтарын кәсіпкерлерге кеңінен түсіндіріп, оның бизнесті қаржыландырудың тиімді әрі қолжетімді баламасы ретінде көрсетуге күш салып жатырмыз.

Әйтсе де, кейінгі бірнеше жылда лизинг нарығы тұрақты өсім көрсетіп келеді. Кәсіпкерлер өндірісті дамыту үшін негізгі құралдарды үнемі жаңартып отырудың маңызын жақсы түсіне бастады. Ал лизинг мұндай инвестицияларды айналым қаражатын айтарлықтай қысқартпай жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Бүгінде лизингке деген сұраныс, әсіресе, ауыл шаруашылығы, құрылыс, көлік және логистика, тау-кен өнеркәсібі, коммуналдық шаруашылық салаларында, сондай-ақ арнайы техника нарығында көп екенін байқаймыз. Сонымен қатар өндірістік жабдыктарды, коммерциялық автокөліктерді, медициналық техника мен энергетикалық жабдыктарды лизинг арқылы қаржыландыру көлемі де жыл сайын артып келеді.

Кәсіпкерлікті қолдауға бағытталған мемлекеттік бағдарламалар, бизнестің өндірістік қуатын жаңғырту, инфрақұрылымдық жобаларды іске асыру мен техникалық паркті кезең-кезеңімен жаңарту қажет екенін нарықтың басты қозғаушы күші болып отыр. Бұған қоса лизинг нарығының әлеуеті қазіргі деңгейден әлдеқайда жоғары екенін атап өткен жөн. Дамыған елдермен салыстырғанда, инвестицияларды қаржыландырудағы лизингтің үлесі елімізде әлі де төмен деңгейде қалып отыр. Бұл алдағы жылдары нарықтың одан әрі қарқынды өсуіне айтарлықтай мүмкіндік бар екенін көрсетеді. Қазір мемлекет экономиканы әртараптандыруды, өңдеу өнеркәсібін, ауыл шаруашылығын, сондай-ақ шағын және орта бизнесті дамытуды басты бағыттардың бірі ретінде айқындап отыр. Бұл салалардың барлығында инвестицияны қаржыландырудың тиімді тетіктері шешуші рөл атқарады. Сол құралдардың бірі – лизинг.

Алдағы уақытта мына бағыттарға ерекше назар аудару қажет деп есептеймін:

Алдымен, лизинг компанияларының ұзақмерзімді әрі қолжетімді қаржы ресурстарына қол жеткізу мүмкіндігін кеңейту маңызды. Бұл кәсіпкерлер үшін лизинг құнын төмендетуге және оның қолжетімділігін арттыруға көмектеседі.

Екіншіден, «Даму» қоры іске асырып отырған мемлекеттік бағдарламаларды одан әрі жетілдіру, рәсімдерді жеңілдету және қаржыландыру бағдарламаларына қатысушылардың аясын кеңейту қажет.

Үшіншіден, лизинг нарығының тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін заңнамалық базаны жетілдіру, нарықтың ашықтығы мен айқындығын арттыру, сондай-ақ оның инвесторлар үшін тартымдылығын күшейту маңызды.

Бұған қоса, облигация қаржыландыруын дамыту, секьюритизация тетіктерін енгізу және институционалдық инвесторлардың қаражатын тарту арқылы жаңа қорландыру көздерін қалыптастыру ерекше маңызға ие.

Алдағы бес-он жылда лизинг Қазақстан экономикасының маңызды қаржыландыру құралдарының біріне айналуы әбден мүмкін. Лизинг жай ғана қаржыландыру құралы емес, бұл – экономиканың жаңаруына серпін беретін инвестициялық механизм. Лизинг неғұрлым қолжетімді болған сайын кәсіпкерлік те, өндіріс те, тұтас экономика да соғұрлым қарқынды дами түседі.

• ПІКІР

Ардақ ДОСАНОВ,
KazLeasing лизинг компаниялары
қауымдастығының бас директоры:

ЖЕКЕ ТҮЛҒАЛАРҒА АРНАЛҒАН ЛИЗИНГТІҢ ӘЛЕУЕТІ ЗОР

– Лизинг шағын және орта бизнеске айтарлықтай септігін тигізе алады. Соның арқасында компаниялар заманауи техника, көлік, өндірістік жабдыктар мен арнайы техникаларды сатып ала алады. Ал ол әрі қарай еңбек өнімділігін арттыруға, өндіріс көлемін ұлғайтуға және жаңа жұмыс орындарын ашуға мүмкіндік алады. Нәтижесінде, бизнес бәсекеге қабілетті бола түседі.

Лизингтің дамуы мемлекетке де маңызды. Себебі лизинг инвестиция көлемінің артуына, түрлі салалардың дамуына, салықтың көбірек түсуіне және отандық кәсіпкерліктің одан әрі өркендеуіне ықпал етеді.

Кейінгі жылдары Қазақстандағы жеке лизинг компанияларының қызметіне сұраныс тұрақты түрде артып келеді. Бұл бизнестің лизингке деген қызығушылығы мен сұранысының жоғары екенін көрсетеді. Алайда бұл саланың мүмкіндігі бұдан да зор деп айтар едім. Егер жаңа-жақты қолдау көрсетілсе, лизинг ел экономикасының өсуіне айтарлықтай үлес қоса алатын еді.

Оң динамикаға қарамастан, лизинг саласында әлі де шешілмей келе жатқан бірнеше мәселе бар. Соларға толығырақ тоқталғым келеді:

Ең алдымен, осы саладағы компаниялардың мемлекет ұсынған әртүрлі бағдарламалар мен қаржы ресурстарына шектеусіз, толық қатысуға мүмкіндігінің болмауы. Қазір бұл бағдарламалар көбінесе мемлекеттік компанияларды қолдауға бағытталған. Ал нарықта әрқайсында тең мүмкіндік болуы керек деп есептеймін.

Екінші маңызды мәселе – заңнаманы одан әрі жетілдіру қажет. Егер жеке-жеке тоқталар болсам, талап ету құқықтарын тіркеу, лизинг берушілердің құқықтарын қорғау, лизинг нысандарына заңсыз қойылған тыйымдарды алып тастау, атқарушылық іс жүргізу жүйесі мен құқық қолдану тәжірибесін жетілдіру. Солардың ішінде салық мәселесіне аса мән беру қажет. Егер салық заңнамасына қандай да бір өзгерістер енгізілетін болса, онда ұзақ мерзімде лизинг келісімшарттарының ерекшеліктері де ескерілуі тиіс. Себебі жаңа салық талаптары күшіне енген кезде, мерзімі аяқталмаған келісімшарттар нарық қатысушыларына да, клиенттерге де кері әсерін тигізуі мүмкін.

Бұған қоса цифрлық қызметтерді дамыту, әкімшілік рәсімдерді жеңілдету және мемлекеттік органдар мен бизнес арасындағы байланысты нығайту қажет. Сондықтан KazLeasing қауымдастығы туындайтын мәселелерді жедел шешу үшін мемлекеттік органдар, Ұлттық кәсіпкерлер палатасы және нарық өкілдерінің қатысуымен тұрақты жұмыс тобын құру бастамасын әрдайым айтып келеді.

Алдағы жылдары лизинг нарығының одан әрі дамуын тоқтатпайды. Біздің тұжырымыз бойынша, ең алдымен, көлік, құрылыс және жол техникасы, өндіріс, ауыл шаруашылығы мен логистика салаларына сұраныс артады. Себебі осы салаларға қазір инвестиция көп тартылып жатыр.

Тағы бір маңызды бағыт – лизинг саласын цифрландыру. Қазірдің өзінде көптеген компания электронды құжат айналымын енгізіп, келісімшарттарды қашықтан рәсімдеу, клиенттерді автоматты бағалау, жасанды интеллект технологиялары мен алаяқтықтың алдын алу жүйелерін қолдана бастады. Алдағы уақытта бұл шешім қабылдау уақытын еләуір қысқартып, лизингті бизнеске бұрынғыдан да қолжетімді етеді.

Сонымен қатар ислам лизингі (ижара), облигациялар шығарудың, екінші деңгейлі банкітермен және даму институттарымен бірлескен бағдарламалардың әлеуеті зор деп есептейміз. Сондай-ақ лизинг портфельдерін секьюритизациялау мүмкіндіктерін дамытуға да сұраныс артады.

Жеке тұлғаларға арналған лизингті дамыту да маңызды бағыттардың біріне айналады. Көптеген елде бұл сегмент қарқынды дамып келеді. Елімізде де осы саланы реттейтін заңнамалық база қалыптасса, бұл бағыттың да әлеуеті жоғары болмақ.

Жалпы, алдағы бес жылда лизинг саласында жаңа кезең басталады деп ойлаймыз. Яғни, сала тек сан жағынан өсіп қана қоймай, сапалық тұрғыдан да дамиды. Ол үшін нарықтың барлық қатысушыларына тең жағдай жасау, қаржыландырудың барынша қолжетімді ету, заңнаманы жетілдіру және мемлекет пен бизнес арасындағы тұрақты диалогты жалғастыру аса маңызды.

P.S.

≈

Лизинг жай ғана қаржы өнімі емес.

Ол – экономиканың жаңару қарқынын көрсететін индикатор. Компаниялар жаңа техника сатып алып, өндірісін кеңейтіп жатса, бұл экономика инвестиция салып жатқанын білдіреді. Керісінше, лизингке сұраныстың бәсеңдеуі бизнестің болашаққа сенімінің әлсірегенін аңғартады. Сондықтан лизинг нарығын дамыту мәселесі қаржы секторын жетілдіру ғана емес, елдің өнеркәсіптік саясаты мен экономикалық өсімінің сапасына тікелей қатысты. Экономика неғұрлым күрделі әрі технологиялық бола түскен сайын, лизингтің де рөлі соғұрлым арта береді. Басты мәселе – осы әлеуетті толық іске асыратын институционалдық және нарықтық органы қалыптастыру.

ҚҰРЫЛТАЙ
23 тамыз

ЖАҢАРУ ҮШІН ДАУЫС БЕР!

www.election.gov.kz

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚҰРЫЛТАЙЫНЫҢ ДЕПУТАТТАРЫН САЙЛАУ ТУРАЛЫ

2026 жылғы 23 тамызда Қазақстан Республикасы Құрылтайының депутаттарын сайлау өтеді.

Құрылтай депутаттары бес жыл мерзімге сайланады.

Құрылтайдың құрамына Сайлау туралы Конституциялық заңда белгіленген тәртіппен біртұтас жалпыұлттық сайлау округінің аумағы бойынша партиялық тізімдер бойынша сайланатын 145 депутат кіреді.

Сайлау жалпыға бірдей, тең және төте сайлау құқығы негізінде жасырын дауыс беру арқылы өткізіледі.

Жиырма бес жасқа толған және елдің аумағында соңғы он жыл бойы тұрақты тұрып жатқан Қазақстан Республикасының азаматы депутат бола алады.

Партиялық тізімде әйелдердің, жастардың және мүгедектері бар адамдардың жиынтық үлесі оған енгізілген адамдардың жалпы санының кемінде 30 пайызын құрауға тиіс.

Партиялық тізімде адамдарды орналастыру тәртібін саяси партиялар дербес айқындайды.

Қазақстан Республикасының
Орталық сайлау комиссиясы

АДАМИ КАПИТАЛ МЕН КРЕАТИВТІ ИНДУСТРИЯНЫ ДАМУЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

«ӘДІЛЕТ» ПАРТИЯСЫНДА «ЖАҢА МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ» ТАҚЫРЫБЫНДА СТРАТЕГИЯЛЫҚ СЕССИЯ ӨТТІ. ҒЫЛЫМ, БІЛІМ БЕРУ, КРЕАТИВТІ ИНДУСТРИЯ, ЭКОЛОГИЯ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ ДАМУ САЛАЛАРЫНЫҢ САРАПШЫЛАРЫ АДАМИ КАПИТАЛДЫ НЫҒАЙТУҒА ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ҚҰЗЫРЕТТЕРДІ ДАМУЫҒА БАҒЫТТАЛҒАН ҰСЫНЫСТАРЫН ОРТАҒА САЛДЫ.

«Әділет» партиясы Саяси Кеңесі Бюросының мүшесі, «Қазақстан халқына» қоғамдық қорының басқарма төрағасы Ләззат Шыңғысбаева адами капиталды дамыту үшін заманауи білім беру жобалары мен өңірлердегі бастамаларды қолдау қажет екенін атап өтті.

– Ғылым және жоғары білім министрлігімен бірлесіп ауқымды AI-Sana бағдарламасы жүзеге асырылып жатыр. Бұл – заманауи білім алғысы және дамығысы келетін жүз мың қазақстандық азаматты даярлауға арналған

бағдарлама. Біз өңір тұрғындарының қандай шығармашылық жобаларды жүзеге асырғысы келетінін және оған қандай инфрақұрылым қажет екенін анықтаймыз, – деді Ләззат Шыңғысбаева.

Мемлекет тарихы институтының директоры Нұрбек Пусырманов елдің ұзақмерзімді дамуын қоғамдық институттардың сапасымен, заң үстемдігімен және тарихи жадының сақталуымен байланыстырды. Оның пікірінше, азаматтық жауапкершілікті нығайту барысы ғылым, білім беру және мәдениет салаларын

дамыту ісімен қатар жүруге тиіс.

Сондай-ақ жастар қауымының бастамаларын, білім беру саласын, креативті экономиканы және медиаорганы дамыту мәселелеріне де баса назар аударылды. Сарапшылар жауапты қоғам қалыптастырудың негізгі элементтері ретінде жаңа экономикаға қажет кадрлар даярлау, креативті индустрияға қолдау көрсету, кітап оқу мәдениетін, медиасуаттылықты және қоғамдық диалогты дамыту мәселелерін талқылады.

Тағы бір маңызды тақырып – экологиялық мәдениет. Қатысушылар экологиялық мониторинг жүргізу жұмысын цифрландыру, қалдықтарды қайта өңдеу ісін дамыту, экологиялық деректердің ашықтығын арттыру және шешім қабылдау барысында ғылыми эзирлемелерді кеңінен пайдалану мәселелері бойынша өз ұсыныстарымен бөлісті.

Стратегиялық сессия қорытындысы бойынша қатысушылар барлық ұсынысты жинақтап, оларды алдағы уақытта жан-жақты қарауға және партияның сараптамалық жұмысы барысында пайдалануға уағдаласты.

ҚАЛА МЕН АУЫЛ АРАСЫНДАҒЫ АЛШАҚТЫҚТЫ АЗАЙТУ ЖОЛДАРЫ

«ӘДІЛЕТ» ПАРТИЯСЫНДА «ҚАУАТТЫ ӨНІРЛЕР – ҚАУАТТЫ ЕЛ» АТТЫ СТРАТЕГИЯЛЫҚ СЕССИЯ ӨТТІ. ОНДА САРАПШЫЛАР, МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАР МЕН БИЗНЕС ҚАУЫМДАСТЫҒЫНЫҢ ӨКІЛДЕРІ ҚАЗАҚСТАН ӨНІРЛЕРІН ДАМУЫҒА ҚАТЫСТЫ ҰСЫНЫСТАРДЫ ТАЛҚЫЛАДЫ.

Жиынның негізгі тақырыптары аймақтар арасындағы айырмашылықты азайту, инвестиция тарту, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығын жаңғырту, сондай-ақ ауылдық аумақтарды дамыту, экология және энергетика мәселелеріне арналды.

Сессия барысында сөз сөйлеген «ӘДІЛЕТ» партиясы Саяси кеңесі бюросының мүшесі Рауан Кенжеханұлы өңірлік даму мәселелерін бүтінде тек экономикалық көрсеткіштер арқылы ғана емес, қабылданған шешімдердің халықтың күнделікті тұрмысына қаншалықты оң әсер етіп отырғаны тұрғысынан да бағалау қажет екенін атап өтті.

– Өңірлердің дамуын тартылған инвестиция көлемімен немесе жүзеге асқан жобалар санымен ғана емес, әрбір қала, аудан мен ауылдағы тұрғындардың өмір сүру сапасының нақты жақсаруымен бағалау маңызды, – деді ол.

Ұлттық экономика вице-министрі Асан Дарбаев өңірлердің дамуындағы теңсіздікті қысқартуға бағытталған мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарына тоқталды. Оның айтуынша, 2025 жылдың қорытындысы бойынша Өңірлік стандарттар жүйесі аясында елді мекендердің инфрақұрылымдық нысандармен және қызметтермен қамтылу деңгейі 68 пайыз

ға жеткен. Дегенмен қала мен ауыл арасындағы айырмашылық әлі де байқалады. Бұл инфрақұрылымды одан әрі дамытып, базалық қызметтерді алу мүмкіндігін кеңейтуді талап етеді.

Пікірталас барысында қатысушылар өңірлердің тең дәрежеде дамуына ықпал ететін қосымша тетіктерді талқылады. Ulagat Consulting Group директоры Марат Қайырленов өңірлерге инвестиция тартуға қолайлы жағдай қалыптастырудың маңыздылығына тоқталды. Ал Қарағанды облысы басқарушы және сервистік компаниялар қауымдастығының тұрайымы Ирина Юрбанова тұрғын үй қорын басқару жүйесін жетілдіру және инженерлік инфрақұрылымды дамыту жөніндегі ұсыныстарын ортаға салды.

Басқосу барысында ауылдық аумақтарды дамыту, агроөнеркәсіп кешенін қолдау, сондай-ақ экология мен энергетика саласындағы өзекті мәселелерге де ерекше назар аударылды.

Жиынды қорытындылаған Рауан Кенжеханұлы мемлекеттік өңірлік саясаттың басты өлшемі оның нақты нәтижесі болуы тиіс екенін атап өтті. Сессияға қатысушылар түскен ұсыныстарды жинақтап, оларды өңірлік саясатты жетілдіру мәселелерін талқылау барысында қарастыру туралы келісімге келді.

ЖАҢА ӨНДІРІС ОШАҚТАРЫ АШЫЛМАҚ

«ӘДІЛЕТ» ПАРТИЯСЫНЫҢ ІСКЕРЛІК КЕҢЕСІ АЛАҢЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАРДЫҢ, ҰЛТТЫҚ КОМПАНИЯЛАРДЫҢ ЖӘНЕ САРАПШЫЛАР ҚОҒАМДАСТЫҒЫНЫҢ ӨКІЛДЕРІ МҰНАЙ-ГАЗ САЛАСЫН ДАМУЫ, ИНВЕСТИЦИЯ ТАРТУ, ГЕОЛОГИЯЛЫҚ БАРЛАУ ЖҰМЫСЫН ЖҮРГІЗУ ЖӘНЕ ЖАҢА ӨНДІРІС ОРЫНДАРЫН АШУ МӘСЕЛЕЛЕРІН ТАЛҚЫЛАДЫ.

Партия Төрағасы Айбек Дәдебай Қазақстанның жаңа инвестициялық кезеңге қадам басуы мұнай-газ саласын дамытуға қатысты тың тәсілдерді талап ететінін, бүтінде басымдық тек табиғи ресурстарды өндіруге ғана емес, сонымен қатар технологияларды, адами капиталды және қосылатын құны жоғары өндіріс орындарын дамыту ісіне берілуіне тиіс екенін атап өтті.

– Экономикалық саясат өндіріс көлемін ұлғайтуға ғана емес, ел ішінде жаңа құндылық қалыптастыруға бағытталуы қажет. Бұл – заманауи өндірістерді дамыту, жаңа технологияларды игеру, қазақстандық кәсіпорындардың әлеуетін нығайту және азаматтарға тың мүмкіндіктер ұсыну, – деді Айбек Дәдебай.

Кездесу барысындағы негізгі тақырыптардың бірі – геологиялық барлау

жұмысы. KAZENERGY Қауымдастығының Төрағасы Болат Ақшопақов бұл бағытты одан әрі дамыту үшін инвестиция тартудың тиімді тетіктерін қалыптастырып, салалық реттеуді жетілдіру қажет екенін атап өтті.

«Силлено» компаниясының бас директоры Мұхтар Аутубаев мұнай-газ химиясын дамытуға бағытталған нақты жобаларды таныстырды. Оның айтуынша, бүтінде құрылыс жұмысы жүріп жатқан полиэтилен өндіретін зауыт пайдалануға берілгеннен кейін жылына 1,25 миллион тонна өнім өндіріп, мыңнан астам тұрақты жұмыс орнын ашуға және сабақтас салаларда қосымша жұмыспен қамтуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ ол аталған жобаны жүзеге асыруға бүтінде 34 қазақстандық компания қатысып жатқанын мәлімдеді.

Талқылау барысында тәуелсіз мұнай өндіру секторына да назар аударылды. PetroMining Қауымдастығының Төрағасы Саятбек Боранбеков қауымдастық құрамындағы компаниялар Қазақстандағы мұнай өндірісі көлемінің 20 пайыздан астамын қамтамасыз етіп отырғанын атап өтті. Оның айтуынша, саланы одан әрі дамыту үшін баға қалыптастырудың ашық әрі экономикалық тұрғыда негізделген тетіктерін қалыптастыру қажет.

– Осы алаңда сала өкілдері жүйелі мәселелерді ашық талқылай алатыны қуантады. Біздің ойымызша, ашық баға индикаторларын қалыптастыру қадамы саланың инвестициялық тартымдылығын арттыруға және жаңа кен орындарын игеруге қолайлы экономикалық жағдай жасайды, – деді Саятбек Боранбеков.

Қатысушылар мұнай сервистік қызметтерін, мұнай-газ машина жасау ісін дамыту, ресурстық базаны кеңейту және отандық кәсіпорындардың бәсекеге қабілетін арттыру барысына да ерекше назар аударды. Партия Төрағасы Айбек Дәдебайдың айтуынша, бұл бағыттарды дамыту қадамы заманауи индустриялық экономиканы қалыптастыру ісінің маңызды құрамдас бөлігі саналады.

– Қазақстанның басты байлығы – табиғи ресурстарды тиімді игеріп, оны мемлекет дамуына қажет жаңа мүмкіндіктерге айналдыра алатын адамдар. Егер инженерлерге, кәсіпкерлерге және өндірушілерге қажетті жағдай жасалса, Қазақстан табиғи ресурстарымен ғана емес, өз технологияларымен, өндірісімен және қуатты отандық компанияларымен де танылады, – деді ол.

Талқылау жұмысын қорытындылай келе партия Төрағасы мұндай сарапшылар алаңы мұнай-газ саласын дамытуға қатысты ортақ ұсыныстар әзірлеуге және оны одан әрі дамыту ісінің басым бағыттарын айқындауға мүмкіндік беретінін атап өтті.

ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНДА ОТБАСЫ ИНСТИТУТЫ – САН ҒАСЫРДЫҢ ҰЛТТЫҚ ДИՇГЕГІН САҚТАЙ ОТЫРЫП, ЖАНАНДАНУ МЕН УРБАНИЗАЦИЯНЫҢ ДҮЛЕЙ ТОНҚЫНДА ТЕРЕҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯНЫ БАСТАН КЕШІП ЖАТҚАН КҮРДЕЛІ ӘЛЕМ. ҚАЗІРГІ ЗАМАНЫҢ ШАҢҰАРАҒЫ ТЕК ЗАҢ ЖҮЗІНДЕГІ НЕКЕГЕ БАЙЛАНҒАН ДӘСТҮРЛІ ОДАҚ ҒАНА ЕМЕС, ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ ЕРКІНДІГІ МЕН ИНДИВИДУАЛИЗМГЕ ҰМТЫЛЫСЫН АЙҚЫНДАЙТЫН САН ҚЫРЛЫ СИПАТҚА ИЕ. КӨЗ АЛДЫМЫЗДА ҮЛКЕН ӘУЛЕТТЕРДІҢ ОРНЫН ОҚШАУЛАНҒАН ШАҒЫН ОТБАСЫЛАР БАСЫП, БАЛА ТӘРБИЕСІ МЕН ҮЙ ШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢ ЗАМАНАУИ ҚЫЗМЕТ ҚОҢСЕТУ ТҮРЛЕРІНЕ АУЫСУЫ СИЯҚТЫ МҮДДЕМ ЖАҢА ТҰРМЫСТЫҚ ҚАТЫНАСТАР ҮЛПТСІ ҚАЛЫПТАСЫП ҮЛГЕРДІ.

Арайлым ЖОЛДАСБЕКҚЫЗЫ

Бұл жаңашылдық халықтың «неке» мен «отбасы» ұғымдарына деген көзқарасын да прагматикалық арнаға бұрды. Қоғам санасында отбасы әлі де махаббат пен бақыттың қасиетті мекені ретінде қасиеттелгенімен, «некеге» тек қатынасты ресми заңдастыру мен материалдық тәуелсіздікке жетудің құралы ретінде қарау үрдісі белең алып барады.

Соңғы халық санағының деректері елде азаматтық некеде тұрудың, көмелетке толмағандардың ерте бірге тұруының, сондай-ақ «бостондық» және «қонақ некенің» қалыпты құбылысқа айналуы сынды күрделі демографиялық трендтерді алға тартады. Дәл осындай құбылмалы кезеңде қазақстандық отбасының ішкі беріктігін сақтап, оның ұрпақ өрбіту және тәрбиелік миссиясын қолдау – мемлекеттік саясаттың ең басты стратегиялық мұратына айналып отыр.

Осы орайда, заманауи мемлекеттің бірінші кезектегі, айнымас міндеті – Қазақстан отбасыларының жайлы, қауіпсіз және бақуатты өмір сүруі үшін барынша қолайлы, институционалдық жағдай жасау. Мемлекет қоғамдағы әртүрлі объективті шарттар мен әлеуметтік жағдайларды ескере отырып, отбасы саясатын іске асыру мәселесіне әрқашан кешенді әрі жүйелі түрде қарайды. Мемлекет басшысы әлеуметтік мемлекет құрудың мызғымас қағидаттарын басшылыққа ала отырып, «Біз дәстүрлі отбасы құндылықтарын табанды түрде орнықтыра беруіміз қажет», – деп атап көрсеткен болатын.

НЕКЕ ЖӘНЕ ОТБАСЫ

Қазіргі Қазақстан отбасыларының әлеуметтік-демографиялық портретін зерттеу барысында анықталған ең басты ерекшелік – Қазақстан тұрғындарының «отбасы» және «неке» ұғымдарын саналы түрде нақты ажырататынында болып отыр. Қазақстандық қоғамдық даму институты (ҚҚДИ) жүргізген ауқымды әлеуметтік сауалнаманың нәтижелері көрсеткендей, ел халқы үшін «отбасы» ұғымы ең алдымен асқақ адамзаттық құндылықтармен байланыстырылады. Респонденттердің 44,9 пайызы отбасын «бақыт пен махаббаттың мекені» деп таныса, 41,7 пайызы оны ең алдымен «ұрпақ жалғастыру» миссиясымен ұштастырады, ал 40,7 пайызы отбасын «адам өмірінің басты мәні» деп есептейді.

Сонымен қатар бұл мәселеге байыпты қықықтық әрі азаматтық тұрғыдан қарайтындыр да аз емес: респонденттердің 23 пайызы отбасы дегенді «үлкен жауапкершілік пен өзара міндеттемелер жүйесі» деп қабылдаса, 16,7 пайызы оған «біздің қоғамның негізгі іргетасы» деген баға берген. Сауалнамаға қатысқандардың жауаптарын өңірлік тұрғыда корреляциялап, талдау барысында мынадай қызықты жаит анықталды. Еліміздің барлық аймақтарында отбасының мәнін түсіну бойынша алғашқы үш анықтама (махаббат, ұрпақ, өмір мәні) негізгі өзек ретінде сақталғанымен, кейбір өңірлерде өзгешеліктер де жоқ емес. Мысалы, Қазақстанның шығыс өңірінің тұрғындары (атап айтқанда, Абай және Шығыс Қазақстан облыстары) отбасын, ең алдымен, «ұрпақ жалғасы» ретінде тереңірек сезінсе, жаңадан құрылған Ұлытау өңірінің тұрғындары бұл ұғымды бірінші кезекте «үлкен жауапкершілік пен моральдық міндеттемелер» тұрғысынан қарастыруды жөн көреді. Ал респонденттердің 7,1 пайызы үшін отбасы – адамды мына жалғандағы «жалғыздықтан құтқара-

БҮГІНГІ ОТБАСЫНЫҢ БЕЙНЕСІ ҚАНДАЙ?

тын жалғыз пана». Осы ретте, облыстар бөлінісінде отбасын жалғыздықтан құтқару құралы ретінде бағалағандардың ең аз үлесі Ақмола (0,8 пайыз) және Қарағанды (1,1 пайыз) облыстарының тұрғындары арасында тіркелсе, бұл пікірді қолдаушылардың ең көп үлесі Түркістан (15,6 пайыз) және Қостанай облыстарының (13,9 пайыз) тұрғындары арасында байқалды.

«Сіз үшін неке деген не?» деген сұраққа берілген жауаптарға қарасақ, мұнда құқықтық және институционалдық тәсілдің басым екенін көреміз. Респонденттердің басым көпшілігі, яғни 58,5 пайызы бұл сұраққа «Неке – отбасын құру мақсатындағы ерлі-зайыптылардың ерікті одағы» деген классикалық анықтаманы таңдаған. Одан кейінгі орында тұрған 18,7 пайыз респондент некені «Өз қатынастарын ресми түрде заңдастырғысы келетін тұлғалардың өзара келісімі» деп есептесе, 10,8 пайызы «Екі дербес

хаббат» сезімі алға шықты – 59,9 пайыз. Одан кейінгі орындарға «Өмірлік көзқарастар мен қызығушылықтардың ортақтығы» (17 пайыз) және «Баланың дүниеге келуі» (10,7 пайыз) сияқты байыпты себептер орныққан. Жастардың өз бетінше өмір сүруге ұмтылысын көрсететін «Ата-анадан бөлек, дербес әрі тәуелсіз болу» деген себепті респонденттердің 5,5 пайызы белгілесе, «Материалдық жағдайды бірлесіп жақсарту» мақсатын 5 пайызы таңдаған. Ал «Жоспарланбаған жүктілік» салдарынан некеге тұруға мәжбүр болғандардың үлесі ең төменгі көрсеткішті көрсетті – 1,2 пайыз. Бұдан бөлек, «Бақыт», «Балаларды лайықты тәрбиелеу», «Игілікті отбасын құруға деген ішкі ұмтылыс», «Өзара құрмет», «Қалыптасқан әдет» және «Өзара терең сенім» сияқты маңызды моральдық себептерді өкінішке қарай тек екі-ақ респондент өз тарапынан ерекше атап көрсеткен.

4,2 миллион адамды құрап отыр (пайыздық арасалмағы тиісінше 63,1 пайыз және 58,9 пайыз).

Осы некедегілердің ішінен ерекше бөліп көрсететін жайт – 393 мың ер адам (6,1 пайыз) және 460,2 мың әйел адам (6,5 пайыз) іс жүзінде отбасын құрып, бірге тұрып жатса да, өздерінің некелерін азаматтық хал актілерін тіркеу органдарында (АХАТ) ресми бекітпеген немесе мүлдем ешқандай заңды некелеспестен, еркін бірге тұру үлгісін таңдаған. Айта кету керек, халықтың дәл осы бейресми бірге тұру көрсеткішін Қазақстанның мемлекеттік статистика органдары өз тарихында тұңғыш рет нақты есептеп, анықтап отыр.

Демографиялық құрылымдағы тағы бір үлкен теңсіздік – тұл ерлер санының жесір әйелдерге қарағанда статистикалық тұрғыдан 4,5 есеге аз екенінде (ел бойынша тиісінше 130,1 мың ер адам және 595,3 мың әйел адам жесірлік статусында). Салыстырмалы үлеспен айтсақ, бұл көрсеткіш ерлер арасында небәрі 2 пайызды ғана құраса, әйелдер арасында 8,4 пайызға дейін жетеді. Мұндай үлкен алшақтықтың туындауы, ең алдымен, еліміздегі егде жастағы ер адамдар арасындағы өлім-жітім деңгейінің әйелдерге қарағанда жоғары болуымен тікелей байланысты.

Қазір еліміздегі барлық отбасылардың жартысынан астамының тек бір ғана баласы бар, ал заңды түрде көпбалалы саналатын отбасылардың үлесі жалпы санның 10 пайызынан да аз болып шықты. Бұл ретте, саусақпен санарлық көп балалы отбасылар негізінен еліміздің дәстүрлі оңтүстік өңірлерінде ғана тығыз шоғырланған.

Бұған қоса, санақ кезінде ел бойынша 287,3 мың ер адам (4,5 пайыз) және 494,3 мың әйел адам (7 пайыз) өздерінің некелерін ресми бұзғанын, яғни ажырасқан мәртебесінде екенін мәлімдеген.

Елді мекендердің типі бойынша, яғни қала мен ауыл деңгейінде талдау жасасақ, өмір бойы некеде есқашан болмаған ерлер мен әйелдердің жалпы саны ауылдық жерлерге қарағанда қалалық жерлерде айтарлықтай жоғары екені байқалады. Осындай тенденция қазір некеде тұрғандардың арасында да қайталануда, яғни қалалық некедегілер саны басым. Сонымен қатар жалғыздық жүтін арқалаған жесір (тұл) қалғандар мен отбасылық өмірі сәтсіз болып, ажырасқан ер адамдардың да нақты саны қалаларда көбірек шоғырланған. Бұл бізге ауылдық жерлермен салыстырғанда қалалық ортада некенің бұзылу, ажырасу процестерінің әлдеқайда жиі әрі жеңіл өтетінін көрсетеді. Дегенмен заңсыз бірге тұрудың (некесіз қатынастардың) өзіндік географиялық ерекшелігі бар: ерлер арасында ресми некесіз, жай ғана бірге тұру жағдайы ауылдық жерлерде көбірек кездесе, ал әйелдер арасында бұл үрдіс керісінше, қалалық жерлерде жиірек ұшырасады.

Халықтың неке жағдайы бойынша құрылған арнайы жыныс-жас пирамидасы (мұнда халықтың тек 15 жастан асқан бөлігі ғана есепке алынған) алаңдаушылық тудырады. Бұл пирамиданың деректеріне сүйенсек, еліміздегі барлық жас топтарында, тіпті қарттық кезеңде де некеде есқашан болмаған адамдардың белгілі бір үлесі тұрақты түрде бар екені көрінеді. Ал ең сорақсыз – жастардың ресми некесіз белсенді бірге тұру процесі елімізде ерте, яғни небәрі 15 жастан-ақ басталып кетеді екен. 2021 жылғы халық санағының ресми нәтижелері небәрі 15 жасында-ақ мемлекеттік тіркеусіз, яғни бейресми некеде бірге тұрып жатқандардың саны 82 ер бала мен 131 қыз баланы құраған. Ал сәл есейген 16-17 жас аралығындағы бозбалалар мен бойжеткендердің жағдайына үңілсек, бұл жаста ресми тіркелген заңды некеде 149 ер адам мен 655 әйел тұрса, ал ешқандай заңды некесіз, жай ғана бірге тұратындардың саны тіпті қорқынышты: 399 ер адам және 2 498 әйел (қыз бала) осы санатқа кірген. Бұдан кейінгі үлкен жас топтарына өткен сайын, заңды некесіз бірге тұратын ерлер мен әйелдердің нақты саны уақыт өткен сайын арифметикалық прогрессия бойынша қарқынды түрде артып отырады. Жалпы алғанда, ажырасқан азаматтардың негізгі шоғыры қоғамның ең белсенді бөлігі – 25-50 жас аралығындағы адамдар болса, ал жесір қалғандардың басым көпшілігі табиғи заңдылықпен 50 жастан асқан егде топтарда жиі кездеседі.

ОТБАСЫ ЖАЙЫНДАҒЫ НЕГІЗГІ ТРЕНДТЕР

Жүргізілген барлық кешенді зерттеулер мен статистикалық талдаулардың нәтижесінде біз бүгінгі заманауи Қазақстан отбасыларының нақты әрі шынайы жынтық портретін айқын көре аламыз.

Жоғары буының «ықпалы» айтарлықтай төмен: Елімізде тек ата-ана мен балалардан ғана тұратын нуклеарлық отбасылар санының қарқынды өсуімен қатар, үлкен

ата-әжелердің ұрпақ тәрбиелеу процесіне тікелей қатысу деңгейі заман өткен сайын азайған. Мұнымен қоса, отбасы ішіндегі күнделікті тұрмыстық міндеттерді бөлудегі бұрынғы қасаң гендерлік рөлдер толығымен жойылып барады.

Отбасының жалпы мөлшерінің өзгеру үрдісі: Жалпы алғанда, Қазақстан отбасыларының нақты саны жылдан-жылға артқанымен, олардың бір шаңыраққа шаққандағы орташа мөлшері жоғарыда айтылғандай, санақаралық кезеңде 3,5 адамнан 3,2 адамға дейін қысқарған.

Отбасылар санының жалпы өсімі: Соңғы екі халық санағының аралығындағы кезеңде (2009-2021 жж.) Қазақстандағы ресми отбасылардың жалпы саны 38,7 пайызға өскенін мақтанышпен айтуға болады.

Бала туу деңгейі және отбасы құрылымының сипаты: Қазір еліміздегі барлық отбасылардың жартысынан астамының тек бір ғана баласы бар, ал заңды түрде көпбалалы саналатын отбасылардың үлесі жалпы санның 10 пайызынан да аз болып шықты. Бұл ретте, саусақпен санарлық көп балалы отбасылар негізінен еліміздің дәстүрлі оңтүстік өңірлерінде ғана тығыз шоғырланған.

Жалғызбастылардың күрт өсуі: Елімізде жалғыз өзі ғана тұратын, яғни жалғызбастылардың саны бірден 50 пайызға артып кеткен. Ең өкініштісі, олардың басым көпшілігі – әйелдер және бұл санаттағы отбасылар қазіргі қоғамда айтарлықтай әлеуметтік-психологиялық қысым мен жағымсыз стигматизацияға жиі ұшырап отырады.

Қоғамның саналы отбасы құруға және байсалды ата-ана болуға деген жаңа сұранысы: Жүргізілген сапалық зерттеулердің (соның ішінде сұхбаттардың) нәтижелері сауалнамаға қатысқан респонденттердің жасы неғұрлым жас болған сайын, олардың отбасын құру және болашақ балаларды жоспарлау мәселелеріне соғұрлым үлкен саналы түрде, байсалдылықпен қарайтыны анықталды. Көптеген сұхбатқа қатысушы жастар неке қию алдында оған арнайы дайындалудың, психологиялық білім алудың қажеттілігін терең түсінді.

«Отбасы» және «неке» түсініктерінің аражігі: Қазіргі қоғамдық санада «отбасы» ұғымы тек қана таза адамгершілік сезімдермен, яғни махаббат және бақыт ұғымдарымен тығыз байланыстырылса, ал «неке» ұғымы көбінесе ресми отбасын құру және қалыптасқан қатынастарды заң жүзінде заңдастырумен ғана шектеледі. Сонымен қатар заманауи неке қию процесі жастар үшін ата-ана қамқорлығынан бөлініп, дербес шұғудың және өзінің материалдық жағдайын жақсартудың тиімді құралы ретінде де жиі қарастырылады.

Некеге тұрудың ең негізгі эмоциялық себептері: Көп респондент үшін некеге тұрудың ең басты уәждері – таза эмоциялық факторлар. Олардың ішінде махаббат – 59,9 пайызды, ал өмірлік көзқарастар мен қызығушылықтардың ортақтығы – 17 пайызды құрайды. Бұл факторлардың басым болуы, сарапшылардың пікірінше, кейіннен құрылған некенің ішкі тұрақтылығы мен беріктігіне ұзақмерзімді перспективада өте оң әсерін тигізуі мүмкін.

Көмелеттік жасқа толмағандардың біріге тұру қаупі: Елімізде көмелетке толмаған жасөспірімдердің небәрі 15 жастан бастап-ақ, әсіресе, жас қыздар арасында ресми некесіз бірге тұру үрдісінің болуы өте күрделі әлеуметтік, психологиялық және медициналық қауіп-қатерлерді тудырады. Бұл ұлттық қауіпсіздікке әсер ететін өзекті мәселені түбегейлі шешу үшін мемлекет пен қоғам тарапынан өте шұғыл, кешенді әрі жүйелі тәсілдерді қолдану қажет.

Отбасылық өмірдегі мүлдем жаңа заманауи үрдістер: Қоғамда тек баланың мүддесін бөрінен биік қоятын отбасылардың дамуы, бала тәрбиесіне арнайы бала күтушілерді кеңінен тарту, сондай-ақ күнделікті ауыр тұрмыстық міндеттерді сыртқы аутсорсингке беру үрдісі қазіргі отбасы ішіндегі дәстүрлі қарым-қатынастар мен бұрыннан қалыптасқан рөлдерді қайтадан бөлсудің терең процесі жүріп жатқанын айқын көрсетеді.

Неке-отбасы қатынастарындағы терең құрылымдық трансформация: Бұл құбылыс елімізде жалғызбастылар санының күрт артуымен ғана емес, сонымен бірге некенің мүлдем жаңа, заманауи түрлерінің пайда болуымен де сипатталады. Соның ішінде ерекше атап өтетін тренд – «қонақ неке» үлгісі. Бұл үрдіс негізінен ерлі-зайыптылардың объективті себептермен еліміздің әртүрлі қалаларында немесе тіпті бөлек мемлекеттерде тұруымен не болмаса жубайлардың біреуінің өндірістік қажеттілікке байланысты алыс аймақтарда вахталық әдіспен ұзақ уақыт жұмыс істеуімен тікелей байланысты болып отыр.

PS.

Жүргізілген сұхбаттардың нәтижесі бүгінде заманауи отбасылар ұжымдық құндылықтардан гөрі жеке тұлғалыққа қарай айқын бет бұрып бара жатқанын көрсетеді. Қазір Қазақстан қоғамы үшін – «жартылай нуклеаризация» үрдісі тән болып отыр. Яғни, заманауи жалаңбанды үрдістер елімізде шағын нуклеарлық отбасылардың санының күрт артуына алып келгенімен, халықтың санасындағы сан ғасырлық дәстүрлі отбасылық негіздер мен рухани құндылықтар әлі де болса өзінің беріктігін сақтап тұр.

Басы 1-бетте

– Атақты «Келін» деген әңгімеңізге қатысы бар ма ол әңгіменің?

– Жоқ, ол – басқа «Келін». Араға бір-екі ай салып, тағы бір әңгімем жарияланды. Сөйтіп жүргенде Қызылорда пединститутына оқуға түстім. Мен оған дейін қазақ жазушыларынан кімді оқу керек, орыс, әлем қаламгерлерінен кімнің шығармашылығына зер салу керек екенін білмейтінмін. Оны маған айтатын адам да болған жоқ. Бізге дәріс оқыған оқытушылардың арасынан екі оқытушы менің назарымды қатты аударды. Бірі – Әуелбек Қоңыратбаев, екіншісі – Ақтай Түрбеков. Оларды ден қойып тыңдаймын. Әукең Толстой, Түргенов, Чеховтардың шығармашылығына жиі үңілетін. Ал әдебиет теориясынан беретін Ақтай аға шығарманы керемет талдайтын. Чеховтың «Шенсуіктің өлімі» атты әңгімесін талдағанда, тура көз алдына әкелетін. Мен осы екі оқытушы атаған қаламгерлердің шығармашылығына шүкшія бастадым. Орысшасына емес, қазақша аудармаларына ден қойдым. О, ол кездегі аудармалар қандай еді? Құғын-сүртіңнің кесірінен түрмеде болып келген қаламгерлер аударған дүниелер түгіншеқадан кем түспейтін. Гогольдің «Тарас Бульбасы» мен «Диканка маңындағы фермадағы кештерін», Тургеневтің «Мәңгілік сұлары» оқып, керемет ләззат алдым. Джек Лондонның «Бір кесек ет» атты әңгімесі де қатты әсер етті. Хемингуэйдің «Шал мен теңізінен» өз ауылымның шалдарын көргендей болдым.

Осы шығармалар менің жазуыма қатты әсер етті. 1-курста оқып жүргенде Қызылорданың облыстық газеті жас талапкерлерге бір бет беріп, онда «Менің жеңгем» деген әңгімем жарияланды. Енді Алматыдан шығатын басылымдарға да дүниелерімді жібере бастадым. 2-курста оқып жүргенімде «Лениншіл жас» «Жиырма жас» деген әңгімемді жариялады. 3-курста «Жұлдызға» «Қауын ісі» деген әңгімем шықты. Облыстық газетте Ғайни деген мәшинкеші апай болды. Соған бастыратынмын. Өте сауатты адам еді. Шығармаларымды басып беріп қана қоймай: «Тынымбайдың әңгімелері республикалық басылымдарда жарияланады» деп мені мақтайтын. Соның бәрі маған қанат бітірді.

– Ол кезде Қызылордада әдеби орта мықты болды ғой?

– Әдеби орта мықты болғаны бір бөлек, мейірім болды. Бір-біріне жанұшыра көмектесіп, талантты жастың қолтығынан демеп тұруға тырысатын. Бірде облыстық газетке «Менің інілерім» деген әңгіме ұсындым. Біраз жатып қалды. Сол арада «Қазақ әдебиетіне» жарияланды. Сонда облыстық газеттің бас редакторының орынбасары Нүрділдә Уәлиев: «Сол әңгіменің бізде теріліп тұрғанына біраз болды. Неге жарияламайсыңдар? Ұят болды ғой» деп қатты ашуланыпты. Сосын дереу маған шығып, қазақ әңгімемді алып жариялады. Асқар Тоқмағамбетов менің Жазушылар одағына өтуіме кепілдеме берді. Ол кезде Зейнолла Шүкiрoвтің аты дүрiлдеп тұрды. Атын естіп, атына қанық болғаныммен іздеп баруға дегім бармады. Бір күні курстағы өлең жазатын қыздардың бірі ақынның үйіне барғанын айтып: «Сені жақсы біледі екен» десін. Содан кейін арқаланып, хабарласқым келді. Звондап ем, танып: «Ертең түске кел» деді. Обком берген үйде шешесі екеуі тұрады екен. 1-қабат, 130 шаршы метрдей кең үй. Сосын үйіне барып тұрдым. Әдеби ортамен етене араласуыма да сол кісі себеп болды. Ақынның үйіне Алматыдан көп қонақ келетін. Жергілікті ақын-жазушылар үзбей келіп жататын.

Кейін Зекеннің шешесі қайтыс болып, оған қарайтын адам болмады. Сосын Аралға көшті. Үйін маған тастап кетті. Әрине, тастап кетейін десе, өз інілері де болды ғой. Бірақ маған қалдырды. Ауылдан келген туыстарым: «Тынымбайдың үлкен үйі бар екен» деп таңғалып жүрді.

Ол кісінің әдеби ортадағы беделі өте жоғары болды. Бірақ жоспарланып тұрған екі-үш баспа табақ кітабы сызылып қалып, Жазушылар одағының бірінші хатшысы Ғабиден Мұстафинге кіреді. Жағдайын айтыпты. Сонда Мұстафин налып: «Шырағым Зейнолла, саған жамандық жасаған адам қайбір оңар дейсің?» депті. Содан бір айлық шығармалық ісәспардың ақшасын шығарып беріпті. Сол кезде Абайдың тойы өтіп жатыр екен. «Бармасаңда, ақшасын аларсың» деп сол делегацияның құрамына қосыпты. Сосын әдеби қордан ақша бөлізген. Сонда Зекеннің қолына әлп екі-үш баспа табақтың ақшасынан да мол қаржы түскен.

Ол кезде жазушылардың арасында бір-біріне құрмет, мейірім бар еді. Зекен Алматыға келгенде достары қолдарына салып, көтеріп жүретін. Баратын жеріне көтеріп апаратын.

МЕНІ АЛМАТЫҒА АЛДЫРҒАН – БЕРДІБЕК СОҚПАҚБАЕВ!

– Алматыға қалай келдіңіз?

– Институт бітірген 1969 жылы мен Алматыдағы жас жазушылардың кеңесіне шақыртылдым. Онда Сайын Мұратбековпен кездестім. Оған дейін КазГУ-де оқытын кластасым Сейсен Мұхтарұлы: «Сенің әңгімелеріңді Сайын мақтады» деп жүретін. Кеңес біткен соң Сайынды іздеп бардым. Ол қуанып қалды. Көп әңгімелестік. Ол маған Виктор Астафьевтің «Пастух и пастушка», Валентин Распутиннің «Последний срок» атты кітаптарын оқуға кеңес берді. Екеуі де XIX ғасырдағы орыс әдебиетінің алтын дәуірін XX ғасырға жалғаған мықты жазушылар ғой. Қызыға оқыдым. Сол үшін де Сайынға қатты ризамын.

Бір күні газеттерде балалар мен жасөспірімдерге арналған шығармаларға байқау жарияландығаны жөнінде хабарландыру шықты. Мен ол кезде облыстық радиода жұмыс істеймін. Ойымда «Қош бол, ата» деген повестің сұласы жүрген. Соны жазудың сәті келгенін ұқтым. Жазып, салып жібердім. Бірінші орын аламын деген ой тіпті де болған жоқ. Жүлдегерлердің қатарына іліксем

ЖИТАПХАНАСЫ ЖОҚ АУЫЛДАН ЖАЗУШЫ

ғой деп жүрмін. Еңбек демалысына шығып, ауылға кеттім. Ауылға жұрт демалуға барады ғой, ал мені үйдегілер бір күнінен кейін жұмысқа салатын. Шөп орамыз, тоғайдан отын әкелеміз деген сияқты. Сондай жұмыстың бірінен келсем, әйелім: «Сен бірінші орын алыпсың! Жігіттерден жеделхат келді» дейді. Сөйтсем, жұмыс орныма Шерхан Мұртазадан мені құттықтаған жеделхат келіпті. Соны көрген жұмыстағылар маған хабар жіберіпті. Жүрегім жарыла қуандым. Соны сылтаура-тып, Қызылордаға барып қайттым.

Кейін повесть «Жалын» журналында жарияланды. Ұнатқандар да, сынағандар да көп болды. Бірақ ұнатқандардың қатары басым болған сияқты.

Осыдан кейін Алматыға қоныс аудару туралы жиі ойлана бастадым. Марқұм Әбілмәжін Жұмабаев ағамыз Орталық комитетте жұмыс істейтін. Оған айтып ем, қолдады. Жазушылар одағында жұмыс істейтін Сайын қатты тілектес болды.

1973 жылы «Жазушы» баспасының проза бөліміне шақыртылдым. Жаңағы байқауда топ жарғанымды бөрі біледі, сондықтан мені ешкім жатырқай қойған жоқ. Бір сөзбен айтқанда, Алматы өте жақсы қарсы алды. Қабдеш Жұмаділов, Рамазан Тоқтаровтермен тізе қосып еңбек еттік. Бір күні пікірталас үстінде Рамазан: «Ей, сені Алматыға алып келген кім екенін білесің бе?» – дегені. «Қалай, кім алып келді? Байқау қорытындысы бойынша келдім ғой». «Тапқан екенсің, Сені алып келген – Бердібек Соқпақбаев».

Таң-тамаша болдым. Рамазанның сөзінің жаны бар екен. Байқаудың қазылар алқасының мүшесі болған Бердібек Соқпақбаев: «Мен бірінші орынға лайық шығарманы таптым. Балаларға арналған үздік кітап керек деп отырсыңдар ғой. Міне, сол кітап – мынау!» Қалған орындарды өздерің реттей беріңдер» депті. Әрине, әртүрлі пікірлер болады ғой, бірақ Бекең ілікпепті. Тіпті, қарсы болған адамдарды бет қаратпай қойған. Соның арқасында менің повесім бірінші орынға ие болған.

Мен осы әңгімеден соң Бекенді іздей бастадым. Бір күні Жазушылар одағының алдында екі кісімен тұрғанын көріп, барып сәлем бердім: «Аға, мен Тынымбай деген ініңіз едім». Маған шақырая қарады: «Е, сен бе інің?». «Е, айналайын, мен сені қолдаймын деп, қазылар құрамынан шығып қалдым, – деді сосын. – Мейлі, шығара берсін. Ессіне мен әдебиетке бір талантты адамды қостым деп есептеймін».

Ол кезде әділдік бар еді. Мен алыс облыста жатқан адаммын. Біреу біліп, біреу білмейтін жас жазушымын. Бар-жоғы 26-дамын. Бекен мені мүлде білмейді. Тек қана шығармалды көріп, маған бірінші орынды алып беріп отыр. Сол үшін өзі зиян шекті. Бірақ сонда да дән риза.

Кейін ол кісімен жақсы араластық. Бір кітабына редактор болдым. Саяжайына да бірнеше рет бардым. Өте қарапайым, ғажап адам еді.

Әдебиетке келу бір бөлек те, өз денгейіңді толықтыру, заман ағымына сай шеберлігіңді арттыру – басқа әңгіме. Жазушыға еңбекқорлықпен қоса, төзім қажет. Өйткені өмір үнемі сен ойлағандай бола бермейді. Чайковскийдің: «Мықты шығарма жазу үшін талантты болу аз. Таланттыңның әсері 15-ақ пайыз, қалғаны сен кімдерді оқыдың, қалай іздендің, кімге еліктедің, кімнен не үйрендің – соған байланысты» деген сөзі бар.

1975 жылы Мәскеуде жас жазушылардың бүкілодақтық кеңесі болды. Мен балалар әдебиеті секциясында болдым. «Смена» журналы бас редакторының орынбасары Альберт Лиханов менің повесімді секцияның жетістігі ретінде мақтап, керемет баяндама жасады. Анатолий Алексин «Литературная газета» семинардың қорытындысы бойынша «Қарлығаштың уясы» деген әңгімемді ерекше атап өтті.

Алға озып айта кетейін, Альберт Лиханов кейін «Сменаның» бас редакторы болған кезінде менің «Қош бол, ата» деген повесімді, бірнеше әңгімемді аудартып, жариялады. Мәскеуде оқып жүргенде барып тұрдым.

Біз әдебиетке келген кезде жақсы үрдіс болды. Ол – талантты адамды іздеу, оған барынша көмектесу, оны өзіне жақын тарту. Мысалы, 1969 жылы жас әдебиетшілердің кеңесі болғанда проза секциясын Әбіжәміл Нұрпейісов басқарды. Мұхтар Мағауин оның орынбасары болды. Сонда Әбен менің «Бәй-

шешек» журналына шыққан үш әңгімемді: «Маған ұнады, өте шынайы» деп мақтады. Өзің туралы жылы сөз айтқан адамды жек көрмейсің ғой, мен Алматыға келген соң ол кісіге жақын жүруге тырыстым. Әбеннің қасында Тахаң – Тахауи Ахтанов жүреді. Ол – өте сымбатты, сұсты адам болды. Мінезді еді. Көп елшідей бермейтін. Салеміңді де суықтау алатын. Бір күні анадайдан көріп қалып, сәлем беруге ыңғайлана беріп ем, өзі жалт бұрылып, маған қарай жүрді. Жырқарай күліп келеді. Сасып қалдым. – Тынымбай, «Жұлдызға» шыққан екі әңгіменді оқыдым. Сен мына еңеңді ұрайын социалистік реализмді тіпті керек қылмайды екенсің! Бізді құртқан сол социалистік реализм, – деді мені құшақтап. Төбем көкке екі елі жетпей қалды. Содан кейін екеуміз жақсы араласып кеттік.

1975 жылы Жеңістің 30 жылдығы тойланды. Жақсылық Түменбаев екеуміз Тахауи Ахтановты мейрамханаға шақырдық. Жақсы әңгіме болды. Жазушының «Шырағың сөнбесін» романында неміс офицерінің деңдарлығын суреттейтін сюжет бар. Соны айттық.

«Е, олар сондай мәдениетті халық қой!» – деді Тахаң, – соғысып жүргенде де, бекзаттығын сақтауға тырысты. Жалпы, біз соғыста жеңбей, жеңілгеніміз дұрыс болатын еді...» деді бір кезде ол. Ол кезде мұндай пікір айту өзіңе өлім жазасын кесумен бірдей еді. Біз қалыңға бұрған болдық.

– Қазақфильмде біраз еңбек етіпсіз?

– Ертеректе «Қазақфильмнің» бас редакторы Әбіш Кекілбаев бізді кино саласына тартты. Қазақша сценарий аз жазылатын кез. Әкім Тарази, Әнес Сарай, Қалихан Ысқақ, Оралхан Бөкеев, Дулат Исабеков алтауымызға 50 сомнан стипендия беріп тұрды. Әжептәуір көмек еді. Дулаттың «Гайнхартсы» сол кезде кино болып шықты. Мен де «Қайықшы» деген әңгімем бойынша сценарий жаздым. Комиссия мүшелеріне уағданымы Әбіш біраз сын айтты. Мен оны қабылдай алмадым. Түзеткім келмей кекеем кейін тартты да тұрды. Кейін Әбіш: «Тынымбай, қапана түзетіп әкелесің?» дегенде үндемедім. Міне, осылайша кинодан алыстай бастадым. Ол кезде білген жоқпын, бірақ оның орасан зор пайдасы болыпты. Өйткені кино жазушының тілін бұзады. Қолтаңбасын өзгертеді. Мысалы, Василий Шукшиннің әңгімелері қандай ғажап! Ал «Я пришел вам волю дать» деген романын қараңызшы. Роман емес, сценарий! Өңімедегі Шукшин жоқ. Біздегі Әкім мен Қалиханға да кино біраз зиянын тигізді деп есептеймін. Мені Құдай сақтапты.

Мен бірақ кинодан біржола қол үзгенім жоқ. «Қазақфильмнің» киностудиясының сценарийлік коллегиясында жұмыс істедім. Режиссерлердің көбі орыстілді жігіттер еді. Оларда қазақ тұрмысына келгенде көп олқылық болады. Соны мен реттеп отырдым. Бірақ сценарий жазудан сол күйі алыс болдым. КСРО Кинематографияшылар одағы бай мекеме болды. Оның семинарларына көбіне қолы бос мені жіберетін. 24 күн жүреміз. Күнде кино көреміз. Кино болғанда қандай, ең үздік фильмдер. Тіпті, жалпы жұртшылыққа көрсетілмейтін фильмдер де ұсынылады. Мықты режиссерлермен араласасың. Бұл – өренді биіктететін дүниелер.

Мен бірақ кинодан біржола қол үзгенім жоқ. «Қазақфильмнің» киностудиясының сценарийлік коллегиясында жұмыс істедім. Режиссерлердің көбі орыстілді жігіттер еді. Оларда қазақ тұрмысына келгенде көп олқылық болады. Соны мен реттеп отырдым. Бірақ сценарий жазудан сол күйі алыс болдым. КСРО Кинематографияшылар одағы бай мекеме болды. Оның семинарларына көбіне қолы бос мені жіберетін. 24 күн жүреміз. Күнде кино көреміз. Кино болғанда қандай, ең үздік фильмдер. Тіпті, жалпы жұртшылыққа көрсетілмейтін фильмдер де ұсынылады. Мықты режиссерлермен араласасың. Бұл – өренді биіктететін дүниелер.

Біз әдебиетке келген кезде жақсы үрдіс болды. Ол – талантты адамды іздеу, оған барынша көмектесу, оны өзіне жақын тарту. Мысалы, 1969 жылы жас әдебиетшілердің кеңесі болғанда проза секциясын Әбіжәміл Нұрпейісов басқарды. Мұхтар Мағауин оның орынбасары болды. Сонда Әбен менің «Бәй-

Газеттің жұмысы – шығармашылықтан алыстатыптын қиын, ұсақ жұмыс. Кеңес заманында цензурадан әбден зардап шектік қой. Кейде цензураның қайшысы айтатын ойыңның түтін қалдырмайтын. Сондайда емін-еркін жазатын заман қашан туады екен деп армандайтынбыз. Сол заман туды. Тек жазу керек. Бірақ жұмыс істеп жүріп жазу мүмкін еместі. 1997 жылдың желтоқсанында еңбек демалысына шықтым. Жұмыстағыларға ештеңе дегенім жоқ, бірақ үйге келіп әйеліме: «Мен жұмыстан кеттім» дедім. Ол қарсы болған жоқ. Сол күйі жұмысқа шықпадым.

Газет қолтаңбамды әбден бүлдірген екен. «Айқай» деген повесімді жазғанда соны анық аңғардым. Қайта-қайта жаздым. Өзімді әрең тауып алдым.

Ол кезде жұмысты тастау деген өте қиын болатын. Мен үлкен тәуекелге бардым. Егер, маған біреу өмірде қандай ерлік жасадыңыз десе, жұмыстан кетіп, жазу үстеліне байланғанымды айтар едім. Соның арқасында «Айқай», «Мешкей», кейінірек «Періштелердің өлімі» секілді дүниелерімді, көп әңгімемді жаздым. Драматургияға да бет бұрдым. «Бес бойдаққа бір той» секілді пысаларым әкем-театрда үздіксіз қойылып жатты.

– Көпшілік сіздің жылы юморға толы, еріксіз жымитатын жазу стиліңізді ерекше ұнатады. Образ жасауға келген-

де қамшы салдырмайсыз. Шығармашылық лабораторияңыз туралы әңгімелессек...

– Жазушының мақсат еткен формасы болады. Мен әуелден реалистік прозаны ұнаттым. Маған орыс әдебиетінен Толстой мен Чехов, сосын Шыңғыс Айтматов қатты әсер етті. Шыңғыс – нағыз реалист жазушы. Айтматовтың шынайылығы, символикасы, лиризм деп жүрміз ғой, шығармасының тәттілігі – бөлек дүние.

Зоя мен Мопассанды да қызыға оқыдым. Америкалық жазушы Теодор Драйзердің «Америка трагедиясы» деген романы бар. Былай қарасаңыз, оқиғасы қарапайым-ақ. Қыз бен жігіт бір-біріне ғашық болып, ақырында қыз екіқабақ болып қалады. Жігіттің оны алатын ақшасы жоқ, сосын қыздың сұға батырып өлтіреді. Кейін әшкереленіп, сот болады. Міне, сол жерде прокурор мен адвокаттың айтысы бар. Адвокат жігітті ақтап алуға тырысады. Өйткені оның үйленуге ақшасы жоқ, Халық тым кедей. Көп жастың басында осындай проблема бар. Яғни, бұл

Жалпы, жазатын дүние әуелі ойға оралады. Ол топыраққа түскен дәнмен тең. Дән көктемей қоймайды. Ішінде әбден піседі. Сосын барып жазуға отырасың. Жалпы, мен шығарма не «айтады», қалай түйінделейді? Жазып болған соң қайта қарауға асықпаймын. Бірақ, ойша сол шығарманы әлдиілеумен боламын. Кейбір образдары толықтыра түсемін. Кейбір тұстарын ширатамын. Артық жерлерін ойша алып тастаймын. Сосын барып түзетуге отырамын.

«Е, олар сондай мәдениетті халық қой!» – деді Тахаң, – соғысып жүргенде де, бекзаттығын сақтауға тырысты. Жалпы, біз соғыста жеңбей, жеңілгеніміз дұрыс болатын еді...» деді бір кезде ол. Ол кезде мұндай пікір айту өзіңе өлім жазасын кесумен бірдей еді. Біз қалыңға бұрған болдық.

– Қазақфильмде біраз еңбек етіпсіз?

– Ертеректе «Қазақфильмнің» бас редакторы Әбіш Кекілбаев бізді кино саласына тартты. Қазақша сценарий аз жазылатын кез. Әкім Тарази, Әнес Сарай, Қалихан Ысқақ, Оралхан Бөкеев, Дулат Исабеков алтауымызға 50 сомнан стипендия беріп тұрды. Әжептәуір көмек еді. Дулаттың «Гайнхартсы» сол кезде кино болып шықты. Мен де «Қайықшы» деген әңгімем бойынша сценарий жаздым. Комиссия мүшелеріне уағданымы Әбіш біраз сын айтты. Мен оны қабылдай алмадым. Түзеткім келмей кекеем кейін тартты да тұрды. Кейін Әбіш: «Тынымбай, қапана түзетіп әкелесің?» дегенде үндемедім. Міне, осылайша кинодан алыстай бастадым. Ол кезде білген жоқпын, бірақ оның орасан зор пайдасы болыпты. Өйткені кино жазушының тілін бұзады. Қолтаңбасын өзгертеді. Мысалы, Василий Шукшиннің әңгімелері қандай ғажап! Ал «Я пришел вам волю дать» деген романын қараңызшы. Роман емес, сценарий! Өңімедегі Шукшин жоқ. Біздегі Әкім мен Қалиханға да кино біраз зиянын тигізді деп есептеймін. Мені Құдай сақтапты.

Мен бірақ кинодан біржола қол үзгенім жоқ. «Қазақфильмнің» киностудиясының сценарийлік коллегиясында жұмыс істедім. Режиссерлердің көбі орыстілді жігіттер еді. Оларда қазақ тұрмысына келгенде көп олқылық болады. Соны мен реттеп отырдым. Бірақ сценарий жазудан сол күйі алыс болдым. КСРО Кинематографияшылар одағы бай мекеме болды. Оның семинарларына көбіне қолы бос мені жіберетін. 24 күн жүреміз. Күнде кино көреміз. Кино болғанда қандай, ең үздік фильмдер. Тіпті, жалпы жұртшылыққа көрсетілмейтін фильмдер де ұсынылады. Мықты режиссерлермен араласасың. Бұл – өренді биіктететін дүниелер.

Мен бірақ кинодан біржола қол үзгенім жоқ. «Қазақфильмнің» киностудиясының сценарийлік коллегиясында жұмыс істедім. Режиссерлердің көбі орыстілді жігіттер еді. Оларда қазақ тұрмысына келгенде көп олқылық болады. Соны мен реттеп отырдым. Бірақ сценарий жазудан сол күйі алыс болдым. КСРО Кинематографияшылар одағы бай мекеме болды. Оның семинарларына көбіне қолы бос мені жіберетін. 24 күн жүреміз. Күнде кино көреміз. Кино болғанда қандай, ең үздік фильмдер. Тіпті, жалпы жұртшылыққа көрсетілмейтін фильмдер де ұсынылады. Мықты режиссерлермен араласасың. Бұл – өренді биіктететін дүниелер.

Біз әдебиетке келген кезде жақсы үрдіс болды. Ол – талантты адамды іздеу, оған барынша көмектесу, оны өзіне жақын тарту. Мысалы, 1969 жылы жас әдебиетшілердің кеңесі болғанда проза секциясын Әбіжәміл Нұрпейісов басқарды. Мұхтар Мағауин оның орынбасары болды. Сонда Әбен менің «Бәй-

Қаламмен жазамын. Мәшһкем бола тұра пайдаланбадым. Ал компьютерге тіпті жолағаным жоқ.

– Сіз әдеби айттыс-тартыстағыа мүлде араласқан жоқсыз. Себебі неде?

– Жалпы, айттыс-тартыстың айналасында қолында қызметі барлар жүреді. Мысалы, Сайынды құртқан осындай айкастар. Одан ол не тапты? Тек қана ауру тапты. Басқа пайдасы болған жоқ. Адамның ішкі принципі болады. Соған адал болуы керек. Мен осы ұстанымда болдым.

– Қызметке неге ұмтылмадыңыз?

– Алматыға келген кезімде Әбілмәжін Жұмабаев пен Сайын Мұратбеков маған қамқор болды дедім ғой. Бір күні Әбілмәжін аға: «Қазақ радиосында әдебиет-драма бөлімінің бас редакторы Мұхтар Шаханов қызметінен кетіп жатыр. Орталық комитеттегі Сәбит Жиреншин сол қызметке сені лайық көріп отыр. Соған бар!» – деді. Мен әрі-бері қапқақтап ем, бұра тартқызабады. Сайын да соны қолдады. Сосын Телерадио комитетінің басшысы Үсебаевқа барып, жайымды айттым: «Мен облыстық телевидениеде жай редактор болған адаммын. Бас редактор болу қолымнан келмейді. Оның үстіне орыс тіліне шорқақпын». Ол кісі риза болып, күліп жіберді. «Маған көп адам қызмет сұрап келеді. Ал ұсынылған қызметтен бас тартқан сені көрдім» деді сосын. Содан кейін «Жазушы» баспасына орналастым ғой.

Алматыға келген соң өз мүмкіндігімді саралап көрдім. Үлкен қызметке ұмтылуға ықыласым жоқ екен. Сосын: «Е, Құдай, берсең, осы жазуыма бер» дедім. Мен тіпті жай қызметтің өзін қиналып істедім. «Орбитадан» үй алдым дегенде, Гер-ағаң – Герольд Бельгер: «Бір сағат барасың, бір сағат келесің, сонда жазуың қайда қалады?» деп еді. Сосын: «Орыстың жазушылары үкіметтің жұмысын істемейді, шығармашылықпен айналысады. Олардың мықтылығы – сонда» деді. Рас сөз. XIX ғасырда орыс әдебиетшілері үшін жұмыс істеу айып саналған. Мысалы, Достоевский тәп-тәуір қызметін тастауға мәжбүр болған. Өйткені прозаның өз жұмысы жетіп жатыр ғой. Бос болуың, қиялық еркін болуы керек. Менің жұмысты тастағаным үлкен ерлігім дейтінін – сол.

Сөз арасында айта кетейін, Бельгермен өте жақсы араластым. 1974 жылы Сайын таныстырды. Сол жылы күзде хабарласып: «Тынымбай, Ташкентте әке-шешемнің үйіне барып, бір ай демалып едім. Сонда сенің «Жұлдызға» шыққан екі әңгіменді аударды» дегені бар. Уақыты өте тапшы адам ғой. Әбдіжәміл Нұрпейісов оны иемденіп алып, ешкімге бермейтін. Міне, сондай адам сенің шығарманды өз бетімен аударып тұрса, қалай қуанбайсың?

Гер-ағаң менің біраз шығармамды аударды. «Шал, мая және жел» деген әңгімемді қатты ұнатты, аударды. Көп оқытын, көп білетін, өте әділ адам еді. 1996 жылы Мемлекеттік сыйлыққа ұсынылғанымда Гер-ағаң қатты жүтірді. Комиссияның қазақ емес мүшелеріне қолқа салды. Кейін: «Сенің өзіңнің қазақтарын құлатты» деп күлгені есімде.

БАЙШҮБАРДЫ «ӨЛТІРМЕҮДІН» АМАЛЫН ТАППАДЫМ

– «Анна Каренинаны «өлтіргім» келмеп еді. Бірақ жазу барысында «өлтіруге» мәжбүр болдым», – депті Гер-ағаң. Сіз де сондай сәттер болады ма? Мысалы, көп оқырман «Періштелердің өліміндегі» Байшұбарды өлтірмей-ақ қоюға болар ма еді деген пікірде. Бұған не дейсіз?

– Бұл шығарманың оқиғасын қайып жұрттан келген бір жігіттен естідім. Ол кезде қаза қоятын дүние деде ойлаған жоқпын. Кейін қоғамда өзіне-өзі қол жұмсау көбейді. Жұмыссыздықтан түрлі әрекетке баратындықтан кез келген ұқтым. Жазып болған соң «Таң-Шолпанға» ұсындым. Дулатқа ұнамапты. Ал Әбен тіпті жаратпады. «Мынау нектен қатыезді? Қайдан тауып алғансың?» деп бір бетке өз пікірін жазып берді. Герольд Бельгерге көрсетіп ем, қатты ұнатты. «Тынымбай, сен өзіңді енді тауысаң, Өте мықты шығарма!» деді. Ол бұл кезде шаршап қалған. Соны кезінде менімен бірге бастада істеген Арсланова деген аудармашы әйелге ұсындым. Оны Бельгер де ұнатты. Біраз уақыттан соң хабарлассам, ол әйел: «Тынымбай, мен мына шығарманы оқып бүкіл дертім қозып, қатты ауырып қалдым. Өте ауыр дүние екен. Мұны ер адам аударғаны дұрыс» деді. Аслан Жақсылықовқа ұсынып ем, ол келсе кетті

«ГАЗ ҚАШАН КЕЛЕР ЕКЕН?» БҮЛ – АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ШАЛҒАЙ АУЫЛДАРДЫҢ ТҮРҒЫНДАРЫ АТҚАРУШЫ БІЛІККЕ ЖЫЛДАР БОЙЫ ҚОЙЫП КЕЛЕ ЖАТҚАН САУАЛ. АУЫЛ ТҮРҒЫНДАРЫ ӘКІМДЕР ЕСЕП БЕРЕТІН ЖИЫҢДАРДА КӨБІНЕ ГАЗДЫҢ ЖАЙЫН СУРАЙДЫ. ҚЫС ТҮСЕ КӨМІР ҚАМДАП, АҒАШ ЖАРЫП, ОТЫН ӘЗІРЛЕУГЕ МӘЖБҮР БОЛАТЫН АУЫЛ ХАЛҚЫ ҮШІН ТАБИҒИ ГАЗ – КОММУНАЛДЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ БІР ТҮРІ ҒАНА ЕМЕС, КҮН САЙЫНҒЫ АУЫР БЕЙНЕТІН ЖЕҢІЛДЕТЕТІН ИГІЛІК.

Ақтөбеден 400 шақырым жердегі Ақтасты ауылы Әйтеке би ауданына қарайды. Ақтастыға биыл 26 маусым күні газ барды. Алты баланың әкесі Қуат Салов газ құбырын тартып, көгілдір отынның игілігін елден бұрын көрген тұрғын.

– Газ келеді деген хабарды ести сала ерте қамдандым. Өйткені жасы 80-ге келген кәрі шешем, ара-тұра ауылға қыдырып келетін кішкентай жиендерім бар. Газ жоқ кезде солар тоңады-ау деп уайымдайтынмын. Көмір жағудың қандай бейнет екенін білетін боларсыздар. Ала жаздай малдың тезегін жинаймыз, жыл сайын кемінде бес тонна көмір түсіреміз. Оған 200 мыңдай қаржы жұмсаймыз. Аязды күні үйге шелектеп көмір таситынымыз өз алдына бұрқыратып күл шығарамыз. Пешке отын салумен бәрі бітсе, қане? Түнде от сөніп қалып, таңға дейін үй салқындап кететін. Қазір соның бәрі көрген түстей, – дейді Қуат Салов.

Ақтасты тұрғындары газ құбырын толық тартып болмағандықтан ресми шарадан соң газ құбыры уақытша бекітілген. Қуат Салов осы аралықта отбасымен бірге газға екі рет шай қайнатып ішкенін айтып, қуанып отыр.

Сырт көзге тым қарапайым көрінетін Сосындай нәрселер өңірді газдандыру жұмысының әлеуметтік маңызы зор екенін аңғартады.

Ақтөбе облысында алдағы үш жылда тұрғындарды табиғи газбен қамту деңгейі 99,6 пайызға жетуге тиіс. Бұл жоспар Ақ-

басқармасы басшысы Арысулан Айтбаевтың мәліметінше, бүтінде өңірдегі 319 елді мекеннің 208-іне газ құбыры тартылған. Бұл ауылдарда шамамен 903 отбасы тұрады.

Өткен 2025 жылы жалпы құны 12,2 миллиард теңгені құрайтын 23 жоба іске асырылып, 31 ауылға газ құбыры тартылған. Ал биыл Ақтөбе облысының Әйтеке би, Мәртөк және Ойыл аудандарында тағы сегіз ауылға газ тарту жоспарланып отыр. Оның бесеуінде газдандыру жұмысы толық аяқталып, тағы екі мыңнан астам тұрғын табиғи газдың игілігін көре бастады.

– Әйтеке би ауданындағы үш ауылға биыл газ тарту жоспарланған еді. Үшеуі де аудан орталығы Темірбек Жүргенов селосынан шалғай жатқан ауыл. Ел аралап шыққанымызда бұл елді мекендердің тұрғындары үнемі «газ қашан келеді?» деп сұрайтын. Ақтасты ауылына көгілдір отын биыл 26 маусым күні берілді. Жабасақ пен Тұмабулаққа қыркүйек айына дейін беріледі. Құбыр тарту жұмысы қарқынды жүріп жатыр. Бұл ауылдарда халық саны салыстырмалы түрде аз әрі шалғай орналасқандықтан жоба қымбатқа шығып тұр.

АҚТӨБЕНІҢ БЕС АУЫЛЫНА ГАЗ ТАРТЫЛДЫ

төбе әкімдігінде Асхат Шахаровтың төрағалығымен өткен аппарат мәжілісінде айтылды. Жиында газдандыру жобаларының жүзеге асырылу барысы, инфрақұрылымның техникалық жай-күйі, тұрғындарға көрсетілетін қызмет сапасы және жалпы жұмыс жоспары қаралған.

Ақтөбе облыстық энергетика және тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығы

Мысалы, Жабасаққа газ тарту құны – 758 млн теңге, Тұмабулаққа газ тарту құны – 715 млн теңге. Екі ауылды қоса есептегенде тұрғын саны мың адамнан сәл ғана асады, – дейді Әйтеке би ауданының әкімі Дәулетияр Тоғызбаев.

Газдандыру – тек құбыр тартумен шектелетін жұмыс емес. Көгілдір отын ауыл тұрғындарының тұрмысын

жеңілдетіп, көмір мен отын дайындауға жұмсалатын шығынын азайтады. Сонымен бірге елді мекендердің экологиясына да әсер етіп, шағын кәсіпкерліктің дамуына да мүмкіндік береді. Наубайхана, жылыжай, өзге де халыққа қызмет көрсететін бизнес нысандары үшін табиғи газ – тұрақты әрі қолжетімді энергия көзі.

Ақтөбе облысында бұл бағыттағы жұмыс алдағы жылдары да жалғасады. Қазір

Егер жоспарланған жобалардың барлығы жүзеге асса, 2029 жылға қарай Ақтөбе облысында табиғи газ тартылған елді мекен саны 274-ке жетеді. Бұл – облыс аумағындағы ауылдардың 85,9 пайызы. Ал табиғи газды тұтынатын халық саны 929,9 мың адамға немесе жалпы тұрғындардың 99,6 пайызына дейін өседі.

Ұлттық статистика бюросының дерекінше, Ақтөбе облысында 957,4 мың адам

тұрады. Оның ішінде облыс орталығы Ақтөбе қаласы тұрғындарының саны – 600 мыңнан астам. Статистикаға көз жүгіртсеңіз, ауылдарда халықтың тығыз қоныстанбағанын аңғарасыз.

Маусым айының соңына көгілдір отын барған Әйтеке би ауданындағы Ақтасты ауылында 50 шақты түтін бар. Небәрі 246 тұрғыны бар Ақтасты жұрты бұл жерді малға жайлы, құтты қоныс санайды. Сол себепті шалғай ауылдан кеткісі жоқ.

– Біз осы күнге дейін ешкімнен ештеңе сұрап көргеніміз жоқ. Болашақта да сұрай қоймаспыз. Ең бастысы, ауылға газ келді. Шалғай ауыл ғой деп ұмыт қалдырмаған билік басындағы азаматтарға мын алғыс! Ауылдастарымынң қуанышын сөзбен сипаттап бере алмаймын. Газ келгенде қуанбаған адам қалмады. Қуанғаным сондай былтырдан қалған көмір мен малдың жинаулы тұрған қиын қыстақтағы малшыларға өзім жеткізіп бердім, – дейді Ақтасты ауылының тұрғыны Қуат Салов.

Табиғи газ мегаполистер мен ірілі-уақты қала тұрғындарына жай ғана инфрақұрылым жобасы болып көрінуі де мүмкін. Ал ауыл тұрғындары үшін ол – әр қыс сайын көмір тасып, күл шығарудан, отын жарудан құтқаратын, онсыз да бейнеті бес баптан ауыл адамдарының тұрмысына жайлылық әкелетін нақты өзгеріс.

Жанна КӨПЖАНОВА,
Ақтөбе

БАЛАНЫ КІМ ТӘРБИЕЛЕП ЖАТЫР: АТА-АНА МА, ӘЛДЕ ТІКТОК ПА?

БҮГІНГІ ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕ БАЛАНЫҢ АЛҒАШҚЫ ҰСТАЗЫ КІМ ДЕГЕН СУРАҚҚА БҮРЫНҒАДАЙ «АТА-АНА» НЕМЕСЕ «МЕКТЕП» ДЕП БІРДЕН ЖАУАП БЕРУ ҚИЫНДАЙ ТҮСТІ. СЕБЕБІ СМАРТФОНДЫ ЕРКІН МЕНГЕРГЕН БҮГІНГІ ҰРПАҚТЫҢ ДҮНИЕТАНЫМЫ МЕН ӨМІРЛІК КӨЗҚАРАСЫНА ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДІҢ ЫҚПАЛЫ КҮН САНАП КҮШЕЙІП КЕЛЕДІ. БІРНЕШЕ СЕКУНДТЫҚ БЕЙНЕРОЛИК, АЛГОРИТМ ҰСЫНАТЫН КОНТЕНТ, ОНЛАЙН ОЙЫНДАР МЕН ТҮРЛІ ПЛАТФОРМАЛАР БАЛАЛАРДЫҢ УАҚЫТЫН ҒАНА ЕМЕС, ОЛАРДЫҢ ОЙЛАУ ЖҮЙЕСІН, ТІЛДІК ОРТАСЫН, ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРАТЫН ҚҰРАЛҒА АЙНАЛЫП БАРАДЫ.

Наурызбек САРПА

Жаңа Конституцияға сәйкес барлық депутаттардың өкілеттігі мерзімінен бұрын тоқтатылғанға дейін халық қалаулылары қоғамдағы өзекті мәселелердің бірі – балаларға арналған сапалы қазақтілді цифрлық контенттің тапшылығын бірнеше рет көтерген болатын. Олар әлеуметтік желілер, қысқа бейнероликтер мен онлайн ойындардың жас ұрпақтың дүниетанымына ықпалы күн санап күшейіп келе жатқанын айтып, бұл мәселені ұлттық қауіпсіздік деңгейіндегі түйткіл ретінде қарастыру қажет екенін жеткізді.

Ал Үкіметтің мәліметі жағдайдың қаншалықты күрделі екенін нақты сандармен көрсетіп отыр. 2026 жылдың басынан бері интернет-платформаларда 27 мыңнан астам заңбұзушылық анықталған. Оның ішінде құмар ойындарды жарнамалау, есірткіні насихаттау, порнографиялық материалдар, сундидке итермелейтін жарияланымдар және балалар психикасына кері әсер ететін контент бар.

Мәжіліс депутаты Данияр Исабек Үкімет басшысының орынбасары – Мәдениет және ақпарат министрі Анда Балаеваның атына жолдаған депутаттық сауалында бүгінгі қоғамдағы ең өткір мәселелердің біріне тоқталған болатын. Оның айтуынша, балалардың дүниетанымы мен санасын мектептен бұрын TikTok қалыптастырып жатқанын мойындайтын уақыт жетті.

– Бүтінде балаларымыздың дүниетанымы мен санасын мектептен бұрын TikTok қалыптастырып жатқанын мойындауымыз керек. Әсіресе, жазғы демалыс кезінде жасөспірімдердің интернетте өткізетін уақыты бірнеше есеге артады. Олар онлайн ойындарға, қысқа бейнероликтерге және бақылаусыз таралатын контентке тәуелді болып, түрлі ақпараттық алгоритмдердің

ықпалына түсуде. Бұл – аса күрделі әлеуметтік әрі психологиялық мәселе. Өйткені дәл осы кезеңде баланың ойлау жүйесі, мінез-құлқы, тілдік ортасы мен құндылықтар жүйесі қалыптасады, – делінген депутаттық сауалда

Психологтардың пікірінше, дәл балалық шақта адамның мінезі, дүниетанымы, тілдік қоры мен өмірлік құндылықтары қалыптасады. Сондықтан баланың қандай ақпарат тұтынатыны оның болашақ тұлға болып қалыптасуына тікелей әсер етеді.

ҚАЗАҚ БАЛАСЫНА ҚАЗАҚША ӘЛЕМ ЖЕТІСПЕЙДІ

Депутат көтерген мәселенің өзегі – қазақ тіліндегі балалар контентінің жеткіліксіздігі. Шынында да, бүгінгі күні әлемдік платформалардағы танымал мультфильмдердің, ойындардың, блогтардың басым бөлігі шет тілінде ұсынылады. Қазақ тіліндегі сапалы анимациялық фильмдер, білім беру платформалары, ғылыми-ағартушылық бағдарламалар немесе балаларға арналған танымдық жобалар сауасқан сандарлық. Бұл жай ғана тіл мәселесі емес. Бұл – ұлттық болмыс, мәдени код және ақпараттық қауіпсіздік мәселесі.

Егер бала күн сайын өзге тілдегі кейіпкерлермен бірге өсіп, бөтен мәдениеттің әзілін түсініп, сол ортаның құндылықтарын бойына сіңірсе, уақыт өте келе өзінің ұлттық дүниетанымынан алыстай бастайды. Сондықтан цифрлық кеңістіктегі бәсеке бүгін мәдениет майданына айналып отыр.

– Оңтүстік Корея мәдени контент арқылы жаһандық ықпалын күшейтіп келеді. Қытай балаларға арналған цифрлық платформаларды қатаң реттейді. Франция мен Германия ұлттық тілдегі медиаконтентті мемлекеттік деңгейде қорғайды. Ал Түркия тарихи сериалдар арқылы өзінің мәдени

Иә, расында да, жағдай алаңдатарлық. Себебі Үкімет ұсынған мәліметтер мәселенің қаншалықты өзекті екенін айқын көрсетеді. 2026 жылдың басынан бері мемлекеттік органдар интернет-платформалардан 27 631 заңбұзушылықты анықтаған. Оның ішінде онлайн-казиноны жарнамалау – 13 806 жағдай, есірткіні насихаттау – 7 448, порнографиялық материалдар – 6 034, сундидті насихаттайтын жарияланымдар – 172, ал балалардың психикасына зиян келтіруі мүмкін 119 материал тіркелген. Заңбұзушылықтардың ең көбісі Instagram әлеуметтік желісінде анықталған.

Одан кейін «ВКонтакте», YouTube, Telegram және TikTok платформалары орналасқан.

МЕМЛЕКЕТ ҚАНДАЙ ҚАДАМДАРҒА БАРЫП ЖАТЫР?

Қазір Үкімет балалардың цифрлық қауіпсіздігін күшейту бағытында бірқатар бастамаларды қолға алған. Соның ішінде әлеуметтік желілердегі зиянды контентті

Түйін:

Қазіргі әлемде идеология тек мінберден айтылатын сөзбен немесе заңмен ғана жүргізілмейді. Ол мультфильм арқылы да, компьютерлік ойын арқылы да, бірнеше секундтық бейнеролик арқылы да қалыптасады. 2024 жылы халықаралық Common Sense Media ұйымының зерттеуіне сәйкес, 8 жасқа дейінгі балалар күніне орта есеппен 2 сағат 51 минут экран алдындағы контентті тұтынған. Бұл көрсеткіш 2011 жылмен салыстырғанда 70 пайызға артқан. Сондықтан дамыған мемлекеттер балалар медиакеністігін ұлттық идеология мен құндылықты дорігітейін маңызды құрал ретінде қарастырады. Сол себепті мәселенің шешімі әлеуметтік желіні толықтай шектеуде емес. Ең тиімді жол – баланың қызығушылығын оята алатын, сапалы, тартымды әрі заманауи қазақтілді медиакеністік қалыптастыру. Өйткені тыйым уақытша нәтиже беруі мүмкін, ал сапалы балама ұзақмерзімді шешім ұсынады. Баланың бүгін көрген контенті – ертеңгі көзқарасы, ал бүгінгі қызығушылығы – болашақтағы құндылығы. Сондықтан қазақ баласының санасын кездейсоқ алгоритмдердің емес, ұлттық рухқа негізделген сапалы қазақтілді медиакеністіктің қалыптастырғаны маңызды. Мемлекет, қоғам, ата-ана және шығармашылық орта осы мақсатқа жұмыла кіріскенде ғана цифрлық дәуірдегі ұлттық тәрбиенің тұғыры берік болмақ.

● МЕМЛЕКЕТТІК СЫЙЛЫҚҚА ҰСЫНЫЛҒАН ШЫҒАРМАЛАР

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ
ПОЭЗИЯСЫНДА ӨЗІНДІК
ҚОЛТАҢБАСЫМЕН, ҰЛТТЫҚ
БОЛМЫСҚА НЕГІЗДЕЛГЕН ТЕРЕҢ
ЛИРИЗМІМЕН ЕРЕКШЕЛЕНЕТІН АҚЫН
ҚАСЫМХАН БЕГМАНОВТЫҢ
ӨЛЕНДЕРІНЕН ТУҒАН ЖЕРГЕ ДЕГЕН
САҒЫНЫШ, АДАМ ЖАНЫНЫҢ НӘЗІК
ИІРІМДЕРІ, УАҚЫТ ПЕН ТАҒДЫР
ФИЛОСОФИЯСЫ, ҰЛТТЫҚ РУХ ПЕН
ТАРИХИ ЖАДЫ СИЯҚТЫ КҮРДЕЛІ
ҰҒЫМДАР КӨРКЕМДІК БІІК
ДЕҢГЕЙДЕ БЕЙНЕЛЕНУІМЕН
КҮНДІ.

Ақынның Мемлекеттік сыйлыққа ұсынылып отырған «Құлианиек, құба таң» атты таңдамалы жыр кітабы – оның ұзақ жыл бойы жазған шығармаларының көркемдік қорытындысы іспетті. Бұл кітапта ақынның дүниетанымы, өмірге көзқарасы, адам мен табиғат арасындағы үйлесімділік туралы толғаныстары терең поэтикалық өрнекпен берілген. Жинақтағы өлеңдерден қазақ даласының кеңдігі, ұлт рухының асқақтығы, адамның ішкі әлемінің сан алуан құбылмалы суреткерлік шеберлікпен өрілген.

Қасымхан Бегманов шығармашылығының негізгі сипаты – лиризм. Бұл тұрғыдан келгенде ақын өлеңдері қазақ лирикасының үздік үлгілерімен үндеседі. Осы «Құлианиек, құба таң» атты поэзиялық туындысында махаббат лирикасы өзгеше дара қолтаңбасымен ерекшеленген. Айталық, «Қай жаққа сендер кеттіңдер» деген лирикалық өлеңінде:

«Қап-қара түндер ай да жоқ,
Үйқымды үнсіз ұрладың
Сүйегімменен пайда жоқ,
Сүйекпен кетер сырларым», – деп ішкі

мұңы мен сағынышын және психологиялық көңіл-күйін алдыңғы орынға шығарған. Ақын өмірдің мәні және адам тағдыры туралы терең ой қозғап адам жанының тебіренісін көркем тілмен жеткізген. Бұл өлеңді лириканың философиялық түріне жатқызуға болады. Ақынның өзіне тән ерекшелігін Илья Жақанов былайша айқындаған:

«Қасымхан Бегманов! Лермонтавтай тұңғыш, зілді, терең, тоқпақар, Есениндей есіле жөнеліп, аһ ұра беріліп, сүйегінене, сүйіктісіне құлай түсетін және тез жерініп, тез опынатын ақындық ерекше жаратылыс, ақындық болмыс... алды-артына қарайламайтын көзсіз сері». Шынымен де, Қ.Бегмановтың ақынға тән басты ерекшелігі асқан сезімталдығында. Ол қандай тақырыпта жазса да, терең зеріттеп, көп ойланып, көп толғанады. Содан болар, оның өлеңдерінде сөз бен ой өзара үндесіп, әдемі қабысады. Оның поэтикалық сөздік қоры өте бай. Төгілдіріп, нөсерлетіп жазалы.

Жинаққа енген шығармаларда туғанның жан жерге сүйіспеншілік, балалық шаққа сағыныш, уақыт туралы философиялық ойлар, махаббаттың нәзік сезімдері, ұлттық құндылықтарға құрмет айрықша тебіреніспен жырланған.

Ақын поэзиясында оқырманды баурайтын қасиет – оның өлеңдерінің өмір құбылыстарымен астасып жатуында. Желдік гүлі, өзеннің ағысы, жаңбыр атуы немесе табиғат пен адамның үндестігі қатар жырланады. Оның «Жусан болып бүкәр жармын қыратпа», «Ай сәулесі күн нұрынан жаралған», «Жауғанда жаңбыр бетіне жердің бір күні» т.б. өлеңдерінде табиғат пен адамның ішкі сезімдері әдемі үштасады.

Қазақ әдебиетінде табиғатты жырлау дәстүрі Абайдан басталып, Мағжан, Қасым, Төлеген шығармашылығында жалғасқан болса, Қ.Бегманов сол дәстүрді өзінше дамытады. Ақын табиғатты жай суреттемейді. Ол табиғат арқылы адам жанын ашады. Мысалы, таң – үміттің белгісі, кеш – мұңның белгісі, жаңбыр – жан тазалығы, жел – уақыттың символы, өзен – өмірдің ағысы. Осындай символдық бейнелер ақын шығармаларының философиялық тереңдігін арттырады.

Аталған жинаққа кірген әрбір өлеңді, толғауларды, поэмалар мен дастандарды тебіренбей оқу мүмкін емес. Оның «Ташкентпен қоштасу» тарихи-элегиялық балладасында лирикалық көңіл-күй басым. Кезінде Қадыр Мырза-Әлі: «Ташкентпен қоштасу» – қатардағы көп өлеңдерінің бірі емес, бірегейі. Бұл өзі жеке-дара дүние, поэтикалық құбылыс», – деп жоғары бағалаған болатын.

Құба таңның ҚОҢЫР әуені

Ақын Ташкентке деген ризашылық, құрмет, қимастық сезімдерін шынайы жеткізіп, оқырмандарға әсерлі эмоциялық ахуал қалдырады. Мұнда Ташкент тірі жан сияқты сипатталып, онымен сырласу, қоштасу көрінісі қимастық сезімді күшейтеді. Өлеңнің тілі көркем, бейнелі әрі сезімге толы болғандықтан, шығарма лирикалық поэзияның классикалық жарқын үлгілерінің бірі саналады.

Ол қандай тақырыпқа жазса да, алдымен өзінің көргенін, көкірек көзіне тоқыған сезімдерін мөлдіретіп жеткізе біледі. Оның қиялы жүйрік, ойы ұшқыр. Ақын поэзиясының ешкімге ұқсамайтын ерекшелігі ұлттық бояуының басым болуында. Себебі оның өлеңдері ежелгі түркі поэзиясынан бастау алып, жыраулар поэзиясының қайнар бұлағынан сусындаған. Ақынның кез-келген шығармасында (лирикалық өлеңдерінде, поэмаларында, дастандарында т.б.) адам тағдыры асқан сыршылдықпен өріліп, халқымыздың салт-дәстүрі, дүниетанымы мен әдет-ғұрпы баямсыз суреттелген. Ол жыраулар дәуірінде қалыптасқан ғажайып поэзияны жаңа мазмұнда жаңғыртып, олардың дәстүрін жалғастыра білген дара тұлға деп айтуымызға толық негіз бар. Кез келген ақын өзінің ұлттық әдеби мұрасынан нәр алады. Бұл оның өлеңдерінен анық байқалады. Қ.Бегмановтың теңселуі, табиғат құбылыстарын суреттеуі, адамның жан дүниесіндегі арпалыстарды дәлдікпен бере білуі, қазақ жырының өр рухымен өзектес. Оның өлеңдерінде қазақ турмыс пен ұлттық мінездің баямсыз берілуін табиғи ақындық болымсымен байланыстырғанымыз жөн. Қ.Бегманов поэзиясынан қазақтың ғана емес, күллі түркі дүниесінің рухы сезіледі. Айталық, осы жинақтың құндылығын арттырып тұрған «Алашорда аманаты» дастанының негізгі идеясы – Алаш қайраткерлерінің азаттық жолындағы күресін дәріптеу, олардың ұлтқа қалдырған аманатын кейінгі ұрпаққа жеткізу және тәуелсіздіктің қадірін ұғындыру. Дастанда Алаш арыстарының ел тәуелсіздігі, ұлттық бірлік, халықтық болашағы үшін жанқиярлық еңбегі мен құрбандығы көркем бейнеленген. Ақынның басты мақсаты – ұлттық рухты, елдік сананы және қазақ халқының азаттыққа деген арманын көрсету.

Ақын «Шерлі Түркістан» дастанында Түркістанды тек көне қала ретінде емес, қазақ халқының рухани астанасы түркі дүниесінің қасиетті бекісі ретінде дәріптеген. Дастанда елдің өткен тарихы, азаттық жолындағы күресі, ұлттық құндылықтары мен тарихы жады көркем суреттелген.

Ұлттық рух ең алдымен тарихқа деген құрметтен көрінеді. Ақын Түркістанның сан ғасырлық тарихын, қазақ хандары мен билерінің батырларының ел тағдырындағы орнын еске алып, олардың ерлігін кейінгі ұрпаққа үлгі етеді. Түркістанның тағдыры арқылы қазақ халқының бастан кешкен ауыр кезеңдері, елдің азаттығы үшін болған күрестер баяндалған. Сонымен бірге шығармада тәуелсіздік идеясы айқын көрініс табады. Ақын халықтың еркіндікке деген ұмтылысын, ұлттық намыс пен елдік сананы жоғары қояды. Түркістанның «шерлі» аталуы – халықтың тарихи қасіретін, бодандық жылдарындағы ауыр тағдырын білдірсе, сонымен қатар болашаққа деген үміт пен рухтың сынбағанын аңғартады. Дастанда ұлттық бірлік пен елге деген сүйіспеншілік ерекше орын алады. Ақын жастарды туған жерді, тілді, дінді, салт-дәстүрді құрметтеуге үндейді. Түркістан бейнесі халықтың рухани тұтастығының, мәдени мұрасының және ұлттық болмысының символы ретінде көрінеді. Ақын өткеннің тағылымын бүгінгі ұрпаққа аманат етіп, елдік сананы нығайту идеясын алға тартады.

Қ.Бегманов поэзиясындағы туған жер, ел, ауыл тақырыбы ақынның ішкі рухани әлемі, сағынышы және ұлттық тамырымен терең байланысты қастерлі ұғым. Оның шығармашылығындағы туған ауыл бейнесі жай ғана мекен емес, адамды адалдыққа, парасаттылыққа бастайтын киелі алтын бесік ретінде жырланады. Айталық, «Ескі жұрттағы ой», «Туған ауылда», «Бабайқорған баурайында қорым бар», «Ана бейітінде», «Хантағыға тағзым», «Көктем. Кентау», т.б. өлеңдерінде өткен күнге деген сағыныш пен қоңыр мұң басым. Ақын туған топырағында өткен балалық шағын еске алып, жүрегінің пәктігі мен арманшыл көңілін сол ауылдың табиғатымен байланыстырады.

Ақынның туған жер туралы жырларында кең даланың тынысы, табиғат пен адамның үйлесімдігі анық көрінеді. Ол туған жердің әрбір тасы, бұлағы мен жусаны иісі мұрынды жаратын қасиетті мекен деп біледі. Ақын туған ауылдан жырақ жүрсе, құяр жерін таппаған бұлақтай күй кешетінін, өмірдегі ең зор бақыт – туған елдің топырағын басу екенін алға тартады. Мысалы, «Біздің ауыл» деген өлеңінде: «Біздің ауыл тарихы бар қатпарлы, Ясауидің көк кәмібезі көрінген. Ит жеккеннен келген хаттар сақталды, Айналдым мен қасіретті елімнен», – деп

ауыл тарихының тереңде екенін меңзейді. Кәдімгі ауыл тіршілігі, ата-ананың батасы, ауылдастардың қарапайымдылығы ақынның шығармашылық өзегі. Ол заман ағымымен ауыл келбеті өзгерсе де, оның рухани құндылықтары ешқашан жоғалмайтынына сенім білдіреді. Ақынның туған жер туралы жырлары – оқырманды өз тәп-тамырын ұмытпауға, ауылдың қадірін білуге үндейтін, патриоттық рухқа толы туындылар.

Ақын өлеңдеріндегі тылсым мұң қазақтың кең даласынан, домбыраның қоңыр үнінен және бабалар тарихынан тамыр тартады. Бұл ұлттық кодпен астаып жатқан, қазақ жанына жақындығымен ерекшеленеді. Оның өлеңдеріндегі мұң күзгі суық жаңбырмен, құлазыған сары даламен, мақпал түнмен және рауандап атқан құба таңмен өріледі. Ақын табиғат пен адам жанының жабырқаған сәттерін тұтастықта суреттейді. Оның өлеңдеріндегі қоңыр мұң уақыттың жүйріктігін, балалық шақтың, жастықтың артта қалғанын және өмірдің мәнін терең түсінуден туған философиялық толғаныс. Ақынның қоңыр мұңы – бұл оның әлемді, адамды және сипулықты қабылдау үлгісі. Ол оқыр-

ма деген махаббаты бүтінгі ұрпаққа үлгі болатындай көркемдік шешімін тапқан.

Қазақтың «Ер Төстік» ертегісінің желісімен қуыршақ театрына арналып жазылған 1 бөлімді 3 көріністі «Ер Төстік» поэтикалық драмасының негізгі идеясы туған жерге, досқа деген адалдықты көрсету. Ол ертегі оқиғасын терең философиялық әрі лирикалық ой-толғамдармен ұштастырып, заманауи сахнаға лайықтап жазған.

Драматург әрбір кейіпкердің мінез даралықтарын әрекет үстінде ашып отырады. Оқиғаның басталуы, шиеленісуі мен шарықтау шегі де драма заңдылықтарына сай дамыған. Пьесаның әрбір көрінісі өзара логикалық тұрғыда байланысқан. Поэтикалық тілмен жазылған шығарманың тілі көркем әрі қаһармандардың ішкі дүниесін, психологиясын толық ашуға мүмкіндік береді.

Шығарманың бас кейіпкері Ер Төстік қиял-ғажайып жағдайда дүниеге келіп өседі. Ол түлкі қуып жүріп байқаусызда өрменіп үзіп кеткен кемпірдің аузынан өзінің сөзіз ағасы бар екенін естиді. Әкесі Ернарзан барлық шындықты біліп алғаннан кейін, Шалқұйрық тұлпарды серік етіп, ағаларын іздеуге аттанады. Ер Төстік қасиетті жануар Шалқұйрықтың ақылын тыңдап Мыстан кемпірді алдап соғып, жер астына түседі.

Ер Төстіктің Кеше ханның қолында құлдықта жүрген ағаларын құтқаруға келгенін Саққұлақ естіп тосып отырады. Олардың қатарына Желаяқ, Шапшаң, Қырағы, Таусоғар, Көлтаусар келіп қосылады. Драматург осы кейіпкерлердің қандай өнері бар екенін Ер Төстікпен танысатын кезде өз аузымен айтқызудан көп ұтқан. Мысалы, Желаяқ:

«Желаяқпын, жүйріктің!
Желмен жарысам,
Дауылмен алысам,
Кейде құйын боп ойнаймын,
Жетпей қоймаймын», – деп жеке қасиетін айтады. Сол сияқты Шапшаң, Қырағы, Таусоғар, Көлтаусар да өз ерекшеліктерін сипаттап өтеді. Автор бұл арқылы оқырманды жанын бірден аударып, алдағы оқиғаға қызықтыра білген.

Шиыршық атқан драмалық шиеленіс Кеше хан мен Мыстан ойластырған өнер сайысы кезінде шарықтау шегіне көтеріледі. Ер Төстік пен оның достары «тонның ішкі бауындай» бірлесіп, жарыстың барлық түрінен озып шығады. Басына іс түскенде жанынан табылған достарына разы болған Ер Төстік:

«Бит-ышты еттік, зұлымдардың жоспарын.
Туған елдің азам еттік аспаным.
Жауыздарды түгел жеңдік бірігіп,
Барлығыңа алғыс айтамы, достарым!», – деп оларға шын көңілден алғыс айтады. Бұл арқылы автор кез келген қиындықты тек жұмылған жудырықтай бірлік пен шынайы ынтымақтың нәтижесімен ғана жеңуге болатынын насихаттайды. Пьеса авторының басты мақсаты жас ұрпақтың санасына батырлықты, салт-дәстүрді, досқа адалдықты, қайсарлықты, ептілікті сіңіру. Бүгінгі ғаламтор мен технология дамыған заманда балаларды ұлттық рухта тәрбиелеуге «Ер Төстіктей» қиял-ғажайып ертегісінің маңызы зор.

Драматургтің қазақ халық ертегілері желісімен балаларға арнап жазған «Ер Төстік» және «Ұр тоқпақ» пьесалары Алматы Мемлекеттік қуыршақ театры мен Қызылорда облыстық Н.Бексезанов атындағы академиялық музыкалық драма театрында, Шымкент қуыршақ театры мен Қ.Жандарбеков атындағы Жетісай драма театры сахналарында табысты өтіп, көрермендер жүрегінен орын алды.

Қ.Бегмановтың қаламынан туған драматурпиялық шығармалар өз өмірін театр сахнасында жалғастырып жатқанын ерекше атап өтеміз.

Түйіндеп айтқанда, Қасымхан Бегмановтың 480 беттен тұратын «Құлианиек, құба таң» таңдамалы жыр жинағы оқырмандарға ерекше рухани әсер сыйлайтын көркем туынды. Ақынның мақпал түн мен аралы танды астақтырған сыршыл лирикасы оқырманды күнделікті күйбең тіршіліктен сейіттің, ішкі үйлесім мен ерекше жан тыныштығына бөледі. Автор көлемді жыр жинағында байырғы ұғымдар мен теңелулерді, символдар мен метафораларды шебер қолданып, ана тіліміздің поэтикалық сұлулығын паш еткен. Бұл – жинақ оқырманының жанын емдейтін, ұлттық рухты жанитын өміршең күндылық.

Сұлтанәлі БАЛҒАБАЕВ,
жазушы-драматург

МЕМЛЕКЕТТІК РӘМІЗДЕРДІ ПАЙДАЛАНУ ҚАҒИДАЛАРЫ ЖАҢАРТЫЛДЫ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК РӘМІЗДЕРІНІҢ МӘРТЕБЕСІ МЕН ОЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ ТӘРТІБІ КОНСТИТУЦИЯМЕН, «ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК РӘМІЗДЕРІ ТУРАЛЫ» КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ЗАҢМЕН ЖӘНЕ ҮКІМЕТТІҢ ӨЗГЕ ДЕ НОРМАТИВТІК ҚҰҚЫҚТЫҚ АКТІЛЕРІМЕН РЕТТЕЛЕДІ.

Мемлекеттік рәміздерді пайдалану тәртібін жетілдіру және оларға деген құрметті нығайту мақсатында Мәдениет және ақпарат министрлігі Үкіметтің Мемлекеттік Туы, Мемлекеттік Елтаңбаны және олардың бейнелерін, сондай-ақ Мемлекеттік Рәміз мәтінін пайдалану, орнату және орналастыру

қағидаларын бекітетін қаулысына өзгерістер енгізгенін хабарлады.

Енгізілген өзгерістердің бірі терминологияны біріздендіруге бағытталған. Бұдан былай нормативтік құқықтық актілерде «Гимн» атауының орнына «Әнұран» атауы қолданылады. Сонымен қатар жеке және заңды тұлғалардың Мемлекеттік Туды орналастыру тәртібі нақтыланды. Енді Туды ғимараттарға, оның ішінде балкондарға да 45 градус бұрышпен ілуге болады. Бұл норма 2020 жылдан бері заңнамада болғанымен, балконға орналастыру тәртібі осы уақытқа дейін нақты айқындалмаған еді.

Қағидаларға Мемлекеттік Туды пайдалануға қатысты бірқатар талаптар да енгізілді. Жеке тұрғын үйлерде Ту жерден кемінде үш метр биіктікте орнатылуы керек. Енді

түпті жарықтандыру талабы айыпталып тасталды. Ал егер ғимараттың сәулелік немесе техникалық ерекшеліктеріне байланысты Туды қасбетке орналастыру мүмкін болмаса, оны үй аумағындағы жеке ту тұғырына (флапштокка) орнатуға болады. Мемлекеттік Ту жерге, еденге, суға немесе өзге де заттардың бетіне тимеуі тиіс. Ту тік орналастырылған жағдайда ұлттық өрнек матаның жоғарғы жағында болуы қажет. Сондай-ақ Мемлекеттік Туды егер олар коммерциялық мақсат көздемесе, жеке және заңды тұлғалар ұйымдастыратын мәдени, спорттық, қоғамдық және өзге де іс-шараларда пайдалануға болады. Ту ұлттық стандартқа толық сәйкес болуы тиіс. Өңі кеткен, жыртылған, кірлеген немесе өзге де зақымдары бар Мемлекеттік Туды пайдалануға тыйым салынады.

Сондай-ақ мемлекеттік рәміздер туралы заңнама талаптары сақталған жағдайда Мемлекеттік Туды көлік салонында пайдалануға рұқсат етіледі. Мемлекеттік Туды әдейі бүлдіруге, жоюға, өртеуге, жыртыуға, жерге тастауға, мақсатқа сай емес қолдануға және оның мемлекеттік рәміз ретіндегі қадір-қасиеті мен мәртебесіне нұқсан келтіретін кез келген әрекетке жол берілмейді.

Қағидаларда Мемлекеттік Туды жарнамалық мақсатта пайдалануға, сондай-ақ оны киім-кешек, төсек-орын жабдықтары, перде, дастарқан, төсеніш және тұрмыстық мақсаттағы өзге де бұйымдарға орналастыруға тыйым салынған. Бұл талап мемлекеттік рәміздің бейнесін күнделікті тұрмыста орынсыз пайдаланудың алдын алып, оған деген құрметті сақтауға бағытталған.

Сонымен бірге енгізілген өзгерістерге сәйкес, Мемлекеттік Тудың бейнесін спортшылардың киімі мен жабдықтарында қолдануға рұқсат етілді. Бұған дейін заңнамада спорттық киімде тек Мемлекеттік Елтаңбаның бейнесін орналастыруға ғана мүмкіндік берілсе, енді бұл құқық Мемлекеттік Тудың бейнесіне де қолданылатын болды. Спорттық киім мен жабдықтарға футболкалар, спорттық костюмдер, бейсболкалар, кеңалар және спортшылар пайдаланатын өзге де киім үлгілері жатады. Енгізілген өзгерістер мемлекеттік рәміздерді пайдалану тәртібін біріздендіруге, оларға деген құрметті арттыруға және азаматтар, ұйымдар, спортшылар мен кәсіпкерлер үшін ортақ талаптарды айқындауға мүмкіндік береді.

Н.САРША

ҮЗДІК СЕГІЗДІК: ЧЕМПИОНДЫҚҚА 2026 ЖЫЛҒЫ ӘЛЕМ ЧЕМПИОНАТЫНЫҢ 1/16 ФИНАЛЫ АЯҚТАЛДЫ. БІР ҚАРАҒАНДА, ШИРЕК ФИНАЛҒА ӨТКЕН СЕГІЗ ҰЖЫМНЫҢ ҚАТАРЫНАН ФРАНЦИЯ, ИСПАНИЯ, АРГЕНТИНА, АНГЛИЯ, БЕЛЬГИЯ СЕКІЛДІ ФУТБОЛ АЛПАУЫТЫН КӨРЕМІЗ. СОНДЫҚТАН БҰЛ НӘТИЖЕНІ ЗАҢДЫЛЫҚ ДЕП ҚАБЫЛДАУҒА БОЛАДЫ. АЛАЙДА ТУРНИРДІҢ ІШКІ МАЗМҰНЫНА ҮНІЛСЕК, ӘЛЕМ ФУТБОЛЫНДАҒЫ КҮШТЕР АРАҚАТЫНАСЫ АЙТАРЛЫҚТАЙ ӨЗГЕРІП КЕЛЕ ЖАТҚАНЫ АНЫҚ БАЙҚАЛАДЫ.

КІМ? ЖАҚЫН!

Бұрын чемпиондыққа басты Бүміткер саналатын Бразилия, Германия мен Нидерландының жарыс жолынан ерте шығуы кездейсоқтық емес. Бұл – қазіргі футболдағы жаңа үрдістің айқын көрінісі.

1/16 финалдың басты ерекшелігі – ешбір фаворитке жеңіс оңай келген жоқ. Әр кездесуде қарсыластар арасындағы деңгей айырмасы барынша қысқарғаны сезілді.

Бұған Аргентина мен Мысыр арасындағы кездесу дәлел болады. Матч аяқталған соң ойынның статистикасына көз жүгірттім. Аргентина 17 соққы бағыттады. Оның 7-еуі дәл соққы. Допқа иелік – 61 пайыз. Ал Мысыр болса, бар болғаны 5 соққы. Оның екеуі ғана қақпаға дәл бағытталды. Допқа иелік – 39 пайыз. Осындай айырмашылықты көрген адам «Аргентина қарсыласын таптап кеткен екен» деп ойлауы мүмкін.

Бірақ футбол кейде статистиканы күл-талқан етеді. Мысыр ойын бойы допты емес, кеңістікті бақылауды таңдады. Олар шабуылдауға асыққан жоқ. Әрбір мүмкіндікті ұзақ күтті. Ал мүмкіндік туған сәтте еш мулт кеткен жоқ. Екі дәл соққы. Екі гол.

есепті теңестірді. Сол сәтте стадионда ғана емес, әлемнің түпкір-түпкіріндегі миллиондаған жанкүйердің жүрегі Аргентинамен бірге соқты. Бірақ чемпиондық мінез дәл осындай сәтте керек екен. Қосылған уақыттың үшінші минутында Энцо Фернандес жеңіс голын соғып, Аргентинаны құтқарып қалды.

Осы матч әлеуметтік желіде де қызу талқылануда. Бірі Аргентинаның жеңісі әділ болғанын айтса, енді бірі төреші шешімі нәтижеге ықпал етті деген пікір білдіруде. Расында, күмәнді бірнеше эпизод болды. Дегенмен мұндай сәттерге эмоция емес, кәсіби сараптама ғана нақты баға бере алады.

Англия мен Мексика арасындағы кездесу де турнирдің көркін қыздырды. Жоғары қарқын, ашық футбол, бірінен соң бірі өрбіген шабуылдар мен әсерлі голдар көрерменге нағыз футбол мерекесін сыйлады. Екі жақ та қорғанысқа қамалып қалмай, жеңісті шабуыл арқылы іздеді. Сондықтан соңғы минутқа дейін жеңімпазды болжау мүмкін болмады.

Алаңда екі түрлі футбол мектебі түйісті. Латын америкалықтар техникаға және комбинациялық ойынға сүйенсе, ағылшындар жылдамдық пен

Гарри Кейннің шеберлігі де шешуші рөл атқарды.

Ал турнирдің басты сенсациясы – Норвегияның Бразилияны жарыстан шығаруы. Мұны кездейсоқ жеңіс деу қиын. Норвегия бұған дейін де тұрақты ойын өрнегін көрсетіп жүрген еді. Ал Бразилияға қарсы матчта қорғаныста тәртіптің, шабуылда тиімділіктің үлгісін паш етті. Бірнеше жыл бұрын Еуропаның орта деңгейлі құрамасы саналған бұл ел бүгінде кез келген фаворитке қауіп төндіре алатынын дәлелдеді. Холанд пен Эдгордың төңірегінде қалыптасқан жаңа буын турнирдің басты жаңалығына айналып отыр.

Тағы бір қызық дерек – Бразилия Норвегияны әлі күнге дейін жеңе алмай келеді. Бұған дейінгі төрт кездесудің екеуі тең аяқталса, екеуінде «викингтер» басым түскен. Әлем чемпионатындағы бұл жеңілістен кейін Бразилияның Норвегияға қарсы сәтсіз сериясы бес матчқа ұласты.

Тактикалық тұрғыдан ең сапалы матчтың бірі Испания мен Португалия арасында өтті. Есеп небәрі 1:0 болғанымен, алаңдағы футбол сапасы әлдеқайда жоғары болды. Бұл тек екі елдің

Франция мен Испанияны чемпиондыққа негізгі кандидат деп есептейді.

Франция әзірге өзінің бар әлеуетін толық ашқан жоқ. Соған қарамастан әр кездесуде нәтижеге жұмыс істеп, ең маңызды сәтте жеңісті жібермей келеді. Бұл – үлкен команданың басты белгісі. Ал Испания жарыс басталғалы бері ең тұрақты, ең үйлесімді әрі ең сапалы ойын өрнегін көрсетіп отырған

екенін дәлелдеп, әлемдік футболдағы жаңа тұрақты күштің біріне айналып келеді.

Тарих та осыны меңзейді. Әлем чемпионатының ширек финалына ең көп шыққан құрамалар – Германия мен Бразилия. Екі алып бұл белеске 14 рет көтерілген-ді. Олардың ізін Англия, Аргентина, Франция, Италия және Испания жалғайды. Мұндай тұрақтылық кездейсоқ қалыптаспайды. Оның артында ондаған жыл бойы үзілмеген футбол мектебі, жүйелі басқару және ұрпақ сабақтастығы жатыр.

Биыл Англия өз тарихындағы он бірінші ширек финалын өткізгелі отыр. Аргентина мен Франция бұл кезеңге тоғызыншы рет жетсе, Испания алтыншы рет үздік сегіздікке енді. Ал Норвегия алғаш рет осы межені бағындырып, әлем футболында жаңа күштің қалыптасып келе жатқанын байқатты.

Ширек финал төрт түрлі футбол философиясының тартысына айналғалы тұр. Франция мен Испания – жүйелі футболдың, Аргентина – жеке шеберліктің, Англия – мінсездің көріні-

емес, екі түрлі ойын философиясының тартысына айналды.

Испания әдеттегідей допты бақылап, жоғары прессинг пен кеңістікті тиімді пайдалану арқылы ойын тізгінін өз қолында ұстады. Ал Португалия сақтыққа басымдық беріп, қателік жібермеуге көбірек мән берді. Алайда дәл осы сақтық олардың басты әлсіздігіне айналды. Өйткені Криштиану Роналду, Бруну Фернандеш, Витинья, Жоау Невеш секілді өз позициясының таңдаулы ойыншылары бар ұжым шабуылдағы әлсуетін толық пайдалана алмады.

Қалай болғанда да, жиырма жылға жуық уақыт әлем футболының басты кейіпкерінің бірі болған Криштиану Роналдудың ұзаққа созылған хикаясы соңғы бөліміне таяды. Біз аңыздың аяқталып жатқан тарихына куә болып отырмыз.

ФАВОРИТТЕР ФОРМУЛАСЫ ҚАНДАЙ?

Бұл әлем чемпионаты футболдағы фаворит ұғымының өзін қайта қарауға мәжбүр етті. Турнир басталар алдында басты үміткерлер ретінде Бразилия, Германия, Нидерланд пен Португалия аталған еді. Алайда бүгін сарапшылардың басым бөлігі турнирлік кестенің жоғары бөлігіндегі

1/16
финалдың
басты ерекшелігі –
ешбір фаворитке жеңіс
оңай келген жоқ. Әр
кездесуде қарсыластар ара-
сындағы деңгей айырмасы
барынша қысқарғаны
сезілді.

құраманың бірі. Әрі өз қақпасына гол жібермеген жалғыз команда.

Дегенмен үздік сегіздікке жеткен команданың ешқайсысы бұл межеге кездейсоқ келген жоқ. Аргентина тәжірибесімен қауіпті болса, Англия бұрынғыдан әлдеқайда психологиялық тұрғыдан орнықты көрінеді. Бельгия шабуылдағы қуатын қайта талқандай әсер қалдырды. Швейцария мен Норвегия тәртіп пен ұйымшылдықтың арқасында кез келген фаворитке қолайсыз қарсыласқа айналды. Ал Марокко 2022 жылғы тарихи жетістігінің заңдылық

сі. Ал Марокко, Норвегия және Швейцария тактикалық сауаттылықтың маңызын дәлелдеуге тырсады.

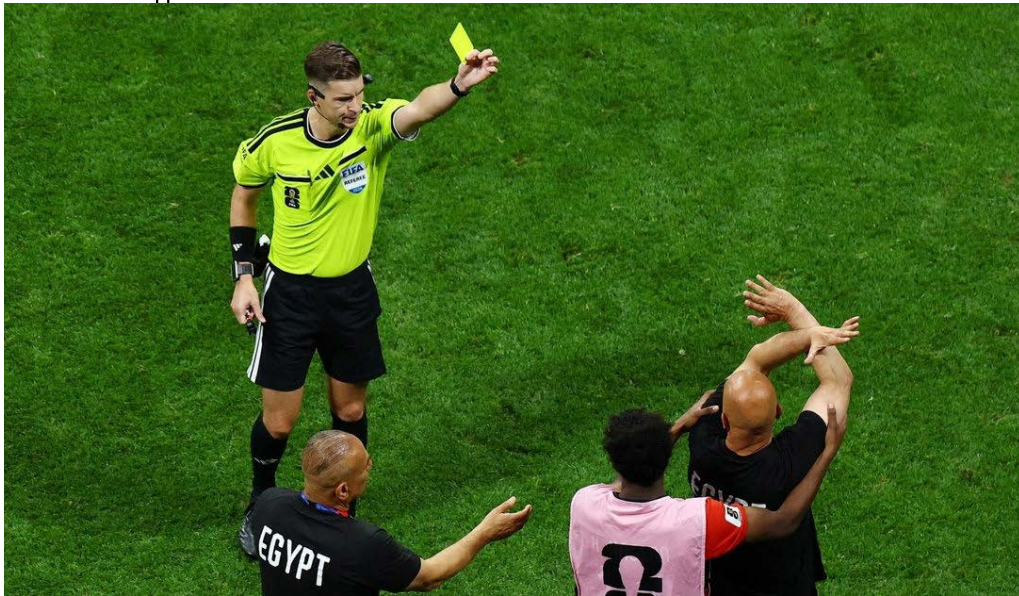
Ширек финалдағы ең қызық текетірістің бірі – Франция мен Марокко арасындағы матч. Француздар шабуылды негізінен құс қаптал арқылы өрбітіп, әсіресе, Майкл Олисенің белсенділігіне сүйенеді. Қаптал қорғаушыларының алға жігі шығуы мен вингерлердің орталыққа ығысуы қарсылас қорғанысының құрылымын бұзуға мүмкіндік береді. Ал Марокконың басты қаруы – төрт қорғаушы мен екі тірек жартылай қорғаушыдан құралған тығыз қорғаныс. Олар айып алаңы маңында бос кеңістік қалдырмайды және қарсы шабуылға жылдам көшеді. Сондықтан Франция үшін қорғанысты ұзақ позициялық шабуылмен емес, қарқынды ауысулар арқылы бұзу маңызды. Матч тағдырын алғашқы гол шешуі әбден мүмкін. Егер есепті Франция ашса, Марокко өз ойын жоспарын өзгертуге мәжбүр болады. Ал алғашқы болып марокколықтар алға шықса, ойын олардың тактикалық сценариймен өрбуі ықтимал.

Аргентина болса ширек финалда тек Швейцариямен ғана емес, Мысырмен өткен кездесуден кейін күшейген қоғамдық назармен де бетпе-бет келеді. Даулы төрешілік туралы пікірталастар бұл матчтағы әрбір шешімге ерекше мән берілетіні анық.

Көптеген сарапшы Испаниямен кездесуде Бельгияның мүмкіндігін жоғары бағалайды. Ал Англия мен Норвегия арасындағы ойын осы кезеңнің ең тартысты кездесуі болатыны анық. Екі команда да жоғары деңгейдегі футбол көрсетіп келеді. Меніңше, ширек финалдағы ең тартысты матч осы екі команданың арасында өтеді. Бұл жұптың жеңімпазы жартылай финалда Аргентинамен кездесуі ықтимал.

Сөйтіп, 1/8 финал әлем футболындағы жаңа күштердің қалыптасқанын көрсетті. Ал енді әр матчтың салмағы финалмен пара-пар болатын шешуші кезең басталады.

Нұрлат БАЙГЕНЖЕ

Негізгі уақыттың аяқталуына 10 минут қалғанша таблода 0:2 есебі сақталды. Яғни, Аргентина ұзақ уақыт бойы Мысыр қорғанысының кілтін таба алмай қиналды. Тек 79-минутта Кристиан Ромеро үміт отын жақты. 83-минутта Лионель Месси

тікелей шабуылды таңдады. Нәтижесінде, дәл осы қарқын мен психологиялық беріктік Англияның басымдығын қамтамасыз етті. Бұл кейінгі жылдары ағылшындардың ойын мәнерінде қалыптасқан ең маңызды өзгерістің бірі. Ойын нәтижесіне Джуд Беллингем мен

Меншік иесі –
«Айқын-Литер» ЖШС

Директор –
Талғат ЕШЕНҰЛЫ

Бас редактор
Бауыржан БАБАЖАНҰЛЫ

Бас редактордың орынбасары
Тоқтарәлі ТАҢЖАРЫҚ

ЖУРНАЛИСТЕР:
Арайлым ЖОЛДАСБЕКҚЫЗЫ,
Әлия ТІЛЕУЖАНҚЫЗЫ,
Наурызбек САРША,
Ділда УӘЛИБЕК,
Ахмет ӨМІРЗАҚ
(Алматы қаласы)

ТЕХНИКАЛЫҚ БӨЛІМ:
Елдар ҚАБА

(беттеуші-дизайнер)

Корректор:
Саягүл САПАРҚЫЗЫ

Немірдің кезекшісі:
Арайлым ЖОЛДАСБЕКҚЫЗЫ

- Астана қ. «Медиа-холдинг» «ERNUR» ЖШС Сипеті көшесі 30, тел.: 8(7172) 99-77-77
- Талсырыс №10200. Таралымы 5762 Көлемі 4 б. т.

Бағасы келісім бойынша

Мекенжайымыз: 010000. Астана қаласы, Д.Қонаев көшесі 12/1

Редакция телефоны – 8(7172) 72-95-39

ЖАРНАМА БӨЛІМІ:

8(701) 675-42-14, 8(7172) 72-95-31

reklama.liter@gmail.com

ЖАЗЫЛУ ЖӘНЕ ТАРАТУ БӨЛІМІ:

8(771) 804-61-32, 8(7172) 72-95-39

podpiska.alt@gmail.com

- Мақала авторының пікірі редакция көзқарасын білдірмейді
- Оқырман хаттарын жауап қайтарылмайды
- © «Түркістанда» жарияланған материалдарды сілтемесіз көшіріп басуға болмайды.
- Суреттердің сапасына редакция жауап береді
- © Мақалалар коммерциялық негізде басылды
- Жарнамалар мазмұнына редакция жауап бермейді

М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Газет «Түркістан» газетінің компьютер орталығында теріліп, беттелді

Газет ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі, Ақпарат комитетінде тіркеуге алынып, қайта есепке қою туралы №КЗ200VPY00019166 куәлігі 08.01.2020 жылы берілген.

Индекс: Жеке жазылушылар үшін – 65413, мекемелер мен ұйымдар үшін – 15413.